

B-20

श्रीः

श्री यदुशैलचम्पूः
जग्गु-शिङ्गरार्यविरचिता

मूल्यम्:- १२. आणका:

BANGALORE CITY

B. B. D. POWER PRESS, COTTONPET

1932

श्रीरस्तु
श्रीहयग्रीवाय नमः
॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥

जग्गु-शिङ्गरार्थविरचिता
श्री यदु शैल च म्पूः

बि. बि. डि. पवर् प्रेस्
अरक्ळेपेटे, - - बॅंगलूरु सिटि

क्रि. श. १९३२

मूल्यम्:- १२ आणका:

All Rights Reserved.

श्रीः
विज्ञापना

अस्मिलहेयप्रत्यनीकानन्तकलयाणगुणगणाकरस्याषोत्तरशतदिव्यं
क्षेत्रसारभूतश्रीयदुशैलनायकस्य श्रीमन्नारायणस्य सौन्दर्यसौलभ्यादिनिरति-
शयमङ्गलगुणान् भूयोभूयोऽनुभूय च विचित्रतरविविधमितिहासं तदीयं
श्रावंश्रावं च तल्लीनान्तःकरणवृत्तिरनभिज्ञोऽपि तं स्तोत्रुकामः नारदीय-
पुराणादिषु सुप्रसिद्धं तदीयमितिवृत्तमनुसृत्य च कालान्तरे प्रशिथिल-
मेतत्पुण्यक्षेत्रं श्रीरामानुजाचार्यवर्णमहता परिश्रमेण समुद्रूतमिति यत्तदपि
चरितमनुरुध्य च चम्पूग्रन्थममुं षोडशसंवत्सरेभ्यः प्राक् तस्यैष
परमात्मनः प्रसादाद्वयरचयम् । सर्वत्र प्रकटयितुमेतं ग्रन्थं मुद्रयितुकामः
कालमियन्तं प्रतीक्षमाणोऽप्यनासादितद्रव्यसाहो जीवितस्य भञ्जुरतया
कथमप्यवश्यमिदानीं मुद्रयितव्योऽयमिति दृढसङ्कल्पः सहसा प्रवृत्य
महतां केषाच्छ्रिद्यथोचितद्रव्यसाहेन सामान्यतस्सम्पादितावलम्बनः कृत-
कृत्योऽस्मि चिरादिदानीम् । काव्यरसास्वादननिपुणानां विदुषां दृष्टेर्वि-
षयीभवत्विदं काव्यमित्येव महानयं मे परिश्रमः । अतस्सहृदयास्सर्वे
विद्वांसः कृपया ग्रन्थममुं सावधानेन मनसावलोक्य मम प्रयत्नं सफल-
यन्त्वति सततं भगवन्तं श्रीनाथं प्रार्थये ॥

गच्छत्पदं स्खलति जातु तदत्र काव्ये
दोषाः प्रमादजनिताः कतिचिद्यदि स्युः ।
तान् सूचयन्ति मम ये सुहृदोऽनसूयाः
तेषां चिरादयमहं नितरां कृतज्ञः ॥

इति ग्रन्थकर्ता,
जग्गु-शिङ्गरार्यः,
सज्जनविवेयः

श्रीः

एतद्वन्थकर्तुः कवित्वप्रशंसनानि प्रशस्तिपत्राणि

(श्री॥ ३॥ परमहंसपरिव्राजकेत्यादिचिरदालंकृतैः श्रीयदुगिरि-
सम्पत्कुमाररामानुजयतिवरैरनुगृहीतं प्रशस्तिपत्रम्)—

ब्रजभुवि यदुपुङ्गवस्य वृत्ता-
न्यनुकृतराघवजन्मचेष्टितानि ।
विरचितमधिकृत्य काव्यमेत-
ल्लिततमं विबुधोपहारयोग्यम् || १ ||

कृतिवरसुपवर्ण्य चित्रकूटं
तनु यमकं, यमकम्पितार्थमाह ।
कविरवनिसुतारघूढहोक्ति-
प्रचुरमसावपि पण्डितादराहः || २ ||

इति कृतियुगलीमवेद्य साक्षात्
यदुगिरिकौशिकशिङ्गरार्थवद्वाम् ।
यदुगिरियतिराजराजसम्प-
त्सुतमुनिरित्थमतन्तनीत्प्रशस्तिम् || ३ ||

प्रमोद सं०
माघ कृष्ण द्वितीया बुधवासरे |
शकाङ्का: १८९३

(ग्रन्थाक्षरे)

श्रीरामानुजः

श्रीः
शुभमस्तु

(महामहोपाध्यायैः पण्डितरत्नश्रीलक्ष्मीपुरं-श्रीनिवासाचार्यविद्व-
द्वरेण्यैरनुगृहीतं प्रशस्तिपत्रम्)–

लालित्यमर्थगरिमारसभावरीति-

प्रागलभ्यमुख्यसुगुणाः धुतदोषगन्धाः ।
काव्येषु कौशिककुलोद्भवशिङ्गरायैः
बद्धेषु पण्डितमनांस्यनुरक्षयन्ति ॥ १ ॥

पदानां गाम्भीर्यं सरसमधुरार्थस्समुचितः
रसालङ्कारादिप्रचुरगुणसन्दर्भमहिमा ।
अनन्यास्पृष्टास्तेऽप्यतिसुभगभावाश्च बहुशः
प्रबन्धानामस्य प्रविदधति शोभामभिनवाम् ॥ २ ॥

एताहशोऽस्य सुकवेः कवितालतायाः
स्वैरोद्भूयाय नरपालमणिप्रसादः ।
विद्वज्जनानघकृपाऽप्यवलम्बनं चेत्
सा विस्तृता भवति नूनमितोऽपि रम्या ॥ ३ ॥

श्रीशिङ्गरार्यकविवर्यशुभामिवृद्धचै
भास्वतप्रशस्तिवरपत्रमिदं वितीर्णम् ।
लक्ष्मीपुरं-विबुधरत्नमहामहार्य-
श्रीश्रीनिवासविदुषा विदुषां मुदे स्यात् ॥ ४ ॥

मैसूरु,
13—4—1931 } 13—4—1931 }

महामहोपाध्यायः
पण्डितरत्नम्
लक्ष्मीपुरं-श्रीनिवासाचार्यः

श्रीरस्तु

(श्रीमत्काञ्चीपुरवरालङ्गारैः अण्णज्ञार्याभिख्यैः पण्डितप्रकाण्डै-
रनुगृहीतं प्रशस्तिपत्रम्) —

श्रीमद्यादवशैलवासरसिकैर्विद्यानिषद्यात्मकैः

विद्वत्सन्ततिसिन्धुशीतकिरणैस्स्वाधीनवागगुम्भनैः ।

जग्गु-श्रीयुतशिङ्गरार्यविबुधैर्विद्वन्मणीनां मुदे

सृष्टास्सूक्तितीरतीव मधुराः वह्नीस्समालोकयम् ॥ १ ॥

अनायासमाविर्भवद्धिः पदौघैः सुहृद्यानि गद्यानि पद्यानि सद्यः ।

सृजन्रेष साधुः कवीनां वतंसः हरत्यन्तरङ्गं समेषां बुधानाम् ॥ २ ॥

एतत्प्रणीतमिह कृष्णकथारहस्यसंज्ञं प्रबन्धमतुलं सुमनोमनोङ्गम् ।

द्राक्षासदक्षस्तुसूक्तितिप्रगल्भं हृष्ट्वा प्रमोदभरनिर्भरहृङ्गवामि ॥ ३ ॥

श्रीचित्रकूटगिरिवर्णनजागरूकमत्यन्तभोग्यमभिरामपदैकराशिम् ।

सद्रुन्थरलमदसीयमवेक्षमाणो दासः प्रमोदमधिगच्छति दिव्यभव्यम् ॥ ४ ॥

एवं नाम हरेर्गुणाननवधीनाम्रेडयन् सूक्तिभिः

सोऽयं पण्डिततङ्गजः कविवरः श्रीशिङ्गरार्याभिधः ।

भक्तानाममृतोपमाः कृतिततीर्नित्यं समुद्घावयन्

जेजेतु क्षितिमण्डलेऽत्र सततं जीवातुभूतस्सताम् ॥ ५ ॥

काञ्चीवादिभयङ्गरवंशीयाण्णज्ञरार्यदासाङ्ग्यः ।

हर्षप्रकर्षविवशो व्यलिखत्प्रेम्णा प्रशस्तिपत्रमिदम् ॥ ६ ॥

प्रजोत्पत्यभिधे वर्षे कर्कटे पूर्णिमातिथौ ।

काञ्चीतः प्रेषिता सेयं पत्रिका प्रेमपुष्कला ॥ ७ ॥

इति

प्र. अं. दासः

३१४

ಶ್ರೀಮತ್ವರಮಹಂಸಪರಿವಾಜಕೇತ್ಯಾದಿಬಿರುದಾಂಕಿತರಾದ
ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರಪರಕಾಲವಂಹಾಸ್ಪಮಿಗಳ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ—

ಮೃಷಣು,

ಶ್ರೀಸಂಬರು ೧.

(ಇಲ್ಲಿ ಮತದಮುದ್ರೆ, ಇದ.)

ತಾ॥ ६—१—१९३२.

ಶ್ರೀಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರಪರಕಾಲಸ್ಪಮಿಗಳವರ ಶ್ರೀಮತದಿಂದ

ವಿದ್ವಾಂ ಜಗ್ಗ ಶಿಂಗರಾಜಾಯ್ರರು ತಾವು ರಚಿಸಿರುವ ಕೃಷ್ಣ ಕಥಾ
ರಹಸ್ಯ, ಯದುತ್ಯೇಲಜಂಪ್ರೋ,—ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ
ಸ್ಪಮಿಗಳವರ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿ ಅರಿಕೆಮಾಡಿದರು. ಇದನ್ನು
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸ್ಪಮಿಗಳವರು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ—“ಇವರ ಕವಿತ್ವವು ಜನಾಗಿದೆ.
ಪದಬಂಧವು ಲಲಿತವಾಗಿಯೂ, ಸರಣಿಯು ಹೃದ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇವೆ. ಕವಿತಾ
ಜನುತ್ವಾರಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಕ್ಕುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಹ್ಯದರ್ಶಕ್ಯದರ್ಶಕಾಕಷಣಕವಾಗಿ
ತೋರಿಸಿರುವರು.—ಹೀಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯಕುಶಲರು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಬರಲ ” ಎಂದು
ಮಂಗಳಾಶಾಸನವನ್ನು ಅಪ್ಪಣಿಕೊಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ತಿರುವಳ್ಳೂರ್ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಘುವಾಜಾರ್,

Hon. Superintendent.

TESTIMONIALS

Opinions of some Vidwans and Scholars appreciating the works of Sriman Jaggu Singara Iyengar, Sanskrit Pandit, Government Middle School, Tumkur.

---

*Sriman Praktana Vimarsa Vichakshana Karnataka
Prachya Vidya Vaibhava Rao Bahadur R. Narasimha-
charya, Esq., M.A., M.R.A.S., Retired Director of Archeo-
logical Researches in Mysore, Bangalore.*

I have known Pandit Jaggu Singriengar for some years. He has written several Sanskrit Poems of which I have heard portions read out to me by himself. The verses flow smoothly and the style is simple and chaste. Even the Yamakas which he employs in some verses are easily intelligible, thus testifying to the facility and ease of his skill in composition.

He has a great desire to have his works printed, but owing to slender resources he is not in a position to do so. He deserves every encouragement.

Malleswaram ; (Sd.) R. NARASIMHACHAR,
27—12—30. Retired.

---

*Sriman M. T. Narasimhiengar, Esq., B.A., M.R.A.S.
Sri Kalki, Sanskrit Professor, Central College,
Malleswaram, Bangalore.*

I feel very happy to introduce to the Literary World the bearer Pandit Jaggu Singara Iyengar of Melukote, whom I know very well since his childhood I know he has inherited a keen taste for poetising from his grandfather, the Great Vidwan Jaggu Singriengar Swami, among whose pupils several of the existing vidwans are to be counted in Melukote, Mandya and Elsewhere. The bearer has read out to me several portions from his Poetical works; and I am glad to say I have found them easy flowing in style and interesting in matter, and even his attempts at *Yamakas* and other *Sabdachitras* are very easily intelligible. As he is getting a small salary in his present post, he is unable to get his works (though very much appreciated by some vidwans and scholars) published at his own cost. I hope all Patrons of Sanskrit Literature will duly encourage this young and promising Pandit of Poetical talents.

Malleswaram, (Sd.) M. T. NARASIMHEINGAR,
27—12—30. (Srikalki, G. I.)

I entirely endorse this
Mysore, Veda Graham, 29—12—30.

(Sd.) A. GOVINDACHARYASWAMI.

Sriman A. Govindacharyaswami, Veda Griham, Mysore.

I fully and heartily endorse the opinion of Sri R. Narasimhacharya.

Mysore, (Sd.) A. GOVINDASWAMI.
30—12—30.

*Sriman Arthasastra Visarada Dr. R. Shamasastry, Ph.D.,
&c., Retired Curator and Director of Archeology,
“Asutosh,” Chamundi Extension, Mysore.*

I have great pleasure in bearing testimony to the excellent poetical talent which Jaggu Singara Iyengar has shown in his Poetical works, “Krishnakatha Rahasya”, “Yadushaila Champa”, “Chitrakuta-udanta” and works. The last named work is a work with “Yamaka,” a kind of alliteration in which a word of three or four syllables is repeated with varied meaning. The Poet’s Yamaka is so lucid as to need no dictionary or commentary to explain the meaning of the repeated portion. In General his Poetical diction runs smooth, elegant and clear with no sign of any laboured version. He richly deserves Patronage.

Mysore, (Sd.) R. SHAMASASTRY.
31—12—30.

I am happy to endorse the above opinion unqualifiedly.

Mysore, (Sd.) A. GOVINDACHARYASWAMI.
31—12—30.

*Sriman C. Ramanuja Iyengar, Esq., M.A., Headmaster,
Govt. High School, Tumkur.*

I have very great pleasure in bearing testimony to the great learning and sound scholarship, particularly in Sahitya, of Sri Vidwan Jaggu Singara Iyengar, who is now employed as Sanskrit Pandit of the Government Middle School, Tumkur. He has got the rare gift of Poetic composition in Sanskrit and his rendering is really of a high order. His capacity to write poetry abounding in slesha, chitra, yamaka and such other artifices is an index to the Practice he has had so far in Poetic composition and also to what distinction he may rise in this field in the course of a few years. If his undertaking, by way of writing books in Sanskrit, should be patronised, there is every chance of good additions being made to Modern Sanskrit Literature. The Sanskrit Slokas he has read before me make me believe that he is quite deserving of every encouragement.

26—3—31.

(Sd.) C. RAMANUJIENGAR.

*Sriman H. Yoganarasimhan, Esq., M.A., Principal,
Maharaja's Sanskrit College, Mysore.*

It is a rare treat to listen to the enrapturing outpourings of a contemporaneous Sanskrit Poet. Sri Jaggu Singara Iyengar is a gifted Sanskrit Poet. His works

" Krishnakatha Rahasya " and " Chitrakuta-kavya " composed in easy delectable style may well be described as the latest ornaments of the Sanskrit muse, Fortune, jealous of this man's capacities has not favoured him. The public I feel, owe it to themselves to enable this poet to bring his productions to light by print - thereby contributing to the enjoyment of the larger circle of Sanskrit Savants.

11—4—31. (Sd.) H. YOGANARASIMHAN.

*Sriman V. Subramanya Iyer, Esq., M.A.,
Retired Registrar, Mysore University, Mysore.*

This is to certify that I have read some of the Poetic compositions of Sri Vidwan Singaracharya Sanskrit Pandit of the Government Middle School, Tumkur and that I have formed a high opinion of his talents. His verses abound in many artifices such as slesha, chitra and yamaka. He has an excellent command over Sanskrit language and possesses a facility which is not very common. He has in him the promise of a poet of great merit. His works deserve the patronage of the Education Department as well as of encouragement at the hands of the Public interested in Sanskrit.

(Sd.) SUBRAMANYA IYER.

Mysore,
14—4—31

॥ श्रीः ॥
 ॥ श्रीहयग्रीवाय नमः ॥
 ॥ श्रीभते रामानुजाय नमः ॥

श्रीयदुश्लैलचम्पूः

प्रथमप्रपञ्चः

श्रीमन्नारायणेऽस्मिन् विहरति रमया नीलया भूमिदेव्या
 यद्वद्रौ शेषभावाच्छृंगुरमपि रहो वर्तमानं यतीन्द्रम् ।
 दृष्टा मन्दाक्षयुक्ताः नतमुखकमलाः पद्मयतस्तास्सहर्षं
 विष्णोस्तस्यातिरस्या स्थितिरिह भवतु श्रेयसे भूयसे वः ॥ १ ॥
 य आदौ शेषत्वं जगद्वनधुर्यस्समभज-
 द्वरेः श्रीरामत्वे तद्वरजतां कृष्णजनुषि ।
 तदग्रथत्वं चाहो यदुगिरिपतेरत्र तु महान्
 पितृत्वं तं वन्दे यतिपतिमहं चित्रचरितम् ॥ २ ॥

येऽस्मत्पूज्यपितामहासुकृतिनस्वप्रप्रसन्नेन्दिरा-
 पाङ्गालोकतरङ्गसेकविलसत्स्वान्तास्तदीयाङ्गया ।

१. शेषभावात् – भृत्यभावेन, आदिशेषत्वेन च । २. श्वशुरं –
 अत्र पुण्यक्षेत्रे यतीन्द्रो रामानुजाचार्यो नारायणं पुत्रत्वेन पर्यगणयदिति
 तस्य परमात्मनः पत्रीनां रमादीनामस्मिन् यतीन्द्रे श्वशुरत्वबुद्धिरिति
 भावः ॥

भक्त्या सूत्रपथानुगामनुपमां तां वृत्तमुक्तावलीं
निर्मायात्र समार्पयन् यदुगिरौ विष्णोः प्रियायै मुदा ॥ ३ ॥

शिङ्गरार्याभिधानानां पौत्रस्तेषां महात्मनाम् ।
नारायणार्याभिख्यानां पुत्रोऽहं शिङ्गराह्वयः ॥ ४ ॥

अन्यैरकथितभावैरचुम्बितार्थैर्मनोज्ञपदगुम्भैः ।
काव्यं करोमि यदुगिरिपरिबृद्धचरिताङ्गितं च तत्कृपया ॥ ५ ॥

चमत्कृतिः पुराणानां कवीनां वाचि वर्तते ।
हृद्येयमपि लक्ष्मीशनायकत्वाच्च मत्कृतिः ॥ ६ ॥

कविप्रशंसा रचिता स्वकाव्येष्वन्यत्र चालोक्य विशेषतोऽद्य ।
मयाऽपि तन्मार्गजुषेयमुक्ता वाणी न कुप्यन्तु ततो विदग्धाः ॥ ७ ॥

सरसतरकवित्वं श्लाघयद्विसुधीभिः कुकविकृतिरियं च श्रूयते काङ्गैर्यैव ।
जलदनिनदहृष्टो वर्हिणो दर्ढुराणां ननु कदुरटनादप्येति संसोदमन्तः ॥ ८ ॥

ग ॥ कदाचिदखिलतपोधनजनाः निजतपोनिधननिदानं कलिकलु-
षितमशेषमपि विषयमपनीय निष्प्रत्यूहतपश्चरणाय कलिकलितश्रमापहं
किमप्याश्रमपदं विचारयन्तश्चेरुः ॥ ९ ॥

कुत्रचित्पूतमुनिमवलोक्य—
ख्यातं पुराणागमवित्सु पूतं सूतं मुनिं तं सुकृतैकहेतुम् ।
पप्रच्छुरप्राप्तकलिप्रवेशं स्थानं महच्छौनकमौनिमुख्याः ॥ १० ॥

३. सूत्रपथानुगां – तन्तुमार्गानुगतां, पिङ्गलसूत्रादिच्छन्दशास्त्रानुसारिणीं च । ४. वृत्तमुक्तावलीं – वर्तुलमुक्ताहारं, लक्ष्मीस्तोत्रात्मक-वृत्तलक्षणाभिव्यञ्जिकां कृतिमपीत्यर्थः ॥

५. सूतं मुनिम् – मात्स्यपुराणनारदीयपुराणान्तर्गतयोः यादवगिरिमाहात्म्यकथाभागयोः मात्स्यपुराणोक्त्यादवगिरिमाहात्म्यं सूत-

सूतो महामुनिस्तेषां श्रुत्वा वचनमुत्तमम् ।

स्मरन् पुराणचरितं वक्तुमित्यं प्रचक्रमे ॥ ११ ॥

सनकुमारोदितमेव यस्य वृत्तं पुरा दीप्तिमदाह्याय ।

समाहितास्तद्वृष्टुत प्रसिद्धं क्षेत्रस्य तस्याभितवैभवस्य ॥ १२ ॥

पर्वतारिकलितां ककुभं तां वारुणीमनुचितां च विहाय ।

राजते यदुगिरिर्नितरां यो दक्षिणोत्तरविजृम्भितगातः ॥ १३ ॥

शरीरभूताखिलविष्टपेन वैकुण्ठदुर्घाविधनिकेतनेन ।

नारायणेनाध्युषितं चिरेण नारायणाद्रिं यमुदाहरन्ति ॥ १४ ॥

उत्तुङ्गशृङ्गान्तनिरुद्धमेष्वैर्मध्योल्लसद्विद्युदुपान्तभागैः ।

नभस्थलैर्नाकसदस्मरन्ति रमासखं यत्र समानशोभैः ॥ १५ ॥

यः पर्वतेन्द्रो भुजगप्रणद्वावलभकालागरुचन्दनद्रुः ।

निजोदरे निर्मितनित्यवासं दामोदरं दर्शयतीव दूरात् ॥ १६ ॥

यस्योन्नतिं समभिवीक्ष्य सकुम्भयोनि-

विन्ध्यं तमेव समुपागतमाशशङ्के ।

स्वापातिरेकशिथिलाङ्गतया प्रबुद्ध्य

तन्मन्तुशान्तिमधुना परियाचमानम् ॥ १७ ॥

तमधिवसत देशं तामसात्माप्रवेशं

कलिभयझघदाशं किल्वषेधमाश्रयाशम् ।

मुनिनोक्तम् । तत्प्रथमप्रपञ्चेऽभिहितम् । नारदीयपुराणान्तर्गतकथा तु नारदे नोक्ता सा कथा द्वितीयप्रपञ्चादारभ्य वर्ण्यते । एतत्पुराणद्वयोक्तकथयोरपि श्रोतारं श्रीशौनकमेव द्वितीयप्रपञ्चे कथावक्तारमाकल्य तन्मुखेन उभय-पुराणान्तर्गतकथापि प्रोक्तेति सङ्गतिरत्र कृता । काशीखण्डादिषु प्रोक्त-मेतत्पुण्यक्षेत्रमाहात्म्यमपि पञ्चमप्रपञ्चे प्रकटितं वर्तते ॥

परिहृतभवपाशं नित्ययुक्तेन्दिरेशं

निगममयनिवेशं निर्विशङ्कं सुनीशाः ॥ १८ ॥

ग॥ अन्यदस्य यदुभूधरनामा यदभूत्प्रसिद्धिस्तदपि सावधान-
मवधारयत ॥ १९ ॥

ग॥ पुरा किल निजभुजपराक्रममदनिराकृतनिखिलसुरासुरे सकल-
जगदुपपूर्वैककर्मण्यनिद्राणे रावणे रणे रामेण सदङ्गं विद्वित्तेऽपि कन्द-
लितेव कालान्तरे दोहदवशाद्विषवल्लरी शिशुपालप्रमुखेन पांसुलजनेन
नृशंसावतंसेन कंसेन च संसृष्टा हिंसा संसाररुजेव जगत् त्रय-
मत्रासयत् ॥ २० ॥

शंसितुं तदथ कंसहिंसनं शार्ङ्गिणे सुरवतंसकैर्युतः ।

क्षीरनीरभिदधीशवाहनः क्षीरनीरनिधितीरमाययौ ॥ २१ ॥

धरापि गोरूपधरा दुरुढां धुरं सुरारातिजनांशभाजाम् ।

निवेदयन्ती निगमार्च्यपुंसे तमाससादाथ समं सुरौघैः ॥ २२ ॥

ग॥ तत्र भगवन्तमनन्तवैभवं तं स्तुतिशतैश्शतानन्दाद्यस्तदीय-
द्यासादितनिजोदयास्सविस्तरमस्ताविषुः ॥ २३ ॥

तदानीं भगवान् वासुदेवः —

मञ्चं कञ्चित्कलशजलधौ कञ्चुकिप्रायमञ्चन्

सिञ्चन् चञ्चन्नलिननयनांलोकनैस्सत्पपञ्चम् ।

किञ्चित्तेषां नयनसरणौ चञ्चरीकासितांशून्

मुञ्चन् पञ्चायुधपरिवृद्धैरञ्चितस्सञ्चचाल

॥ २४ ॥

मध्येऽस्मोधेर्मरकतमणिः किं पुवच्छुक्तिसंस्थः

किंवोन्मीलद्विशद्कमलान्तस्थितशञ्चरीकः ।

राकाचन्द्रे जनकसदनं संश्रिते वा कुरञ्जः

दृष्ट्वैवं तं फणिपतिशयं शङ्किताशशङ्कराद्याः

॥ २५ ॥

ग ॥ तदानीमस्फुटभगवद्यथार्थरूपाणामखिलनिलिप्तानां नील-
च्छविमपि सुविशदं रमेशं दिदर्शयिषुस्तामरसासनस्सामरसाभिनन्दिनं
पुनरपि समस्तावीत् ॥ २६ ॥

तदानीम्—

प्रसन्नमुखमण्डलः परिलसच्चलत्कुण्डलः

फणामणिगणोद्भूत्तिकरणराजिनीराजितः ।

रमाकरसुमानितस्वचरणः पुराणः पुमा-

नशेषदिविषद्विलोचनपथातिथित्वं गतः ॥ २७ ॥

अथ निरीक्ष्य तदीयमहामहः परवशास्त्रिदशास्त्रकमाशयम् ।

गदितुमप्यधिशार्ङ्ग्विसस्मरुः सदसि भीतियुता इव पण्डिताः ॥ २८ ॥

विदुषा विधिना निवेदितो भगवान् भक्तभयापहोऽवदत् ।

वसुदेववरं च पूरयन् वसुधाभारमहं हरामि च ॥ २९ ॥

इतीरितां वाचमतीव रम्यां सुधासमां तत्र सुधाशनास्ते ।

निशम्य जगमुरुदितास्त्वलोकान् ! न निष्फला सत्सु कदापि याच्बा ॥ ३० ॥

प्रथमं परवासुदेवनामाऽप्यथ शार्ङ्गी भुवि वासुदेवभावम् ।

अधिगन्तुमियेष लोकनाथः फणिनेताऽपि तदीयपूर्वजत्वम् ॥ ३१ ॥

तामष्टमीमपि तिर्थं च तीर्था प्रसूतिं

श्रीदेवकीजठरतः समुपाश्रितस्सन् ।

पाँतुं सतां च कुलमप्यरिजीवसारं

शौरिः क्षिताववततार तथाऽङ्गुताङ्गः ॥ ३२ ॥

तस्मिन् लोकैकनाथेऽवतरति धरणौ देवकीगर्भभारा-

त्साधूनां मङ्गलं यत्समभवदशुभं वैरभाजां तदेव ।

६. अष्टमीं तिथिमपि; तया— अष्टमीं प्रसूतिं च । ७. पातुं—
सतां कुलं पातुं—रक्षितुं ; अरिजीवसारं पातुं—तत्पानं कर्तुम् ॥

वामाक्षिस्पन्दनं यद्ब्रजभुवि सुदृशां तच्च कंसादिकानां

निर्व्याजं चान्वभूवन् परमसुखममी साधवो दुर्वृदश्च ॥३३॥

ग॥ अथ वसुदेवोऽसुमप्राकृतशरीरमपि मानुषशिशुभूतं भगवन्तं
श्रीकृष्णं तदीयाङ्गयैव नन्दगोकुलं प्रापयामास ॥ ॥ ३४ ॥

यशोदा भाग्यवत्तायां विजिग्ये देवकीमपि ।

या स्वस्तन्यप्रवृद्धस्य हरेः क्रीडास्समैक्षत ॥ ३५ ॥

ववृधे वसुदेवनन्दनोऽयं सह वैरेण स कंसपांसुलस्य ।

जननीजनकान्तरङ्गमुच्चर्जनितानन्दतरङ्गमादधानः ॥ ३६ ॥

ग॥ अथापरिमेयगुणविभवमहिम्नः भगवतः लीलावतारमपि तं
शिशुं कपटेन जिघांसुना कंसेन प्रेरिता परिब्राजिकेव श्रीकृष्णनामविनोद-
लालसा प्रावृद्धिव विषदिग्धपयोधरा सुशर्मसेनेव गोकुलामिमुखी पूतना
समुपेत्य तं स्तन्यं पाययामास ॥ ॥ ३७ ॥

पूतनापातने तस्याः पय एवाप हेतुताम् ।

यत्पर्यायपदार्थो हि विषं हन्ति हृदि स्थितम् ॥ ३८ ॥

भुजगी कुरुते क्षीरं द्वेळं हि परमारकम् ।

विपर्यासादियं द्वेळं क्षीरं कृत्वा स्वयं हता ॥ ३९ ॥

शकटं निकटंगतं स डिम्भो विकटाटोपविजृम्भितोग्रनादम् ।

यमलोकपथे सहायभूतं तमकार्षीदतिखिन्नपूतनायाः ॥ ४० ॥

त्रणावर्तमहागर्तपूर्तिकल्यमहीधरः ।

वत्सासुरासुमत्स्याशुभक्षणे बकचेष्टिः ॥ ४१ ॥

अघासुरमहामेघविघातोद्यत्समीरणः ।

वेनुकासुरधानुष्कच्छेदे तीक्ष्णासिधेनुका ॥ ४२ ॥

प्रलम्बरम्भास्तम्भस्य भेदे स्तम्बेरमाधिपः ।

शङ्खचूडाख्यदुष्पीडापरिहारविचक्षणः ॥ ४३ ॥

वृषभासुरदुर्वर्ज्महृषदादल्लने पविः ।

केशिकौशिकशावस्य दिनेशांशुविजूम्भणम् ॥ ४४ ॥

व्योमभीमामयारम्भप्रमापणभिषग्वरः ।

माद्यत्कुवलयापीडकरिकेसरिविक्रमः ॥ ४५ ॥

चाणूरमुष्टिकादीनां प्राणवायुफणीश्वरः ।

कंसासुपांसुशमनप्रशस्तप्रावृडागमः ॥ ४६ ॥

नरकासुरनीहारनिवारणदिवाकरः ।

असुराणां निहन्ताऽसौ हरिरेवमशोभत ॥ ४७ ॥

कंसादयो जगति ते त्वसुरांशभाजो-

प्यन्तश्च हन्त भगवन्तमपि द्विषन्तः ।

प्रापुसुरत्वममुना निहतास्तदैव

द्वेषोऽपि सत्सु रचितः सुखमेव सूते ॥ ४८ ॥

इति तेन हताः परेऽप्यसङ्ख्याः समुपेत्यापि सुरत्वमत्यलभ्यम् ।

त्रिदिवेऽनवकाशतस्तपक्षाः निरयायैव रणं स्वयं वितेनुः ॥ ४९ ॥

ग॥ अथ शमितामितविमतसन्ततिर्वसुमती च विगतातुलभारतया
जीर्णपर्णपगमेन वसन्तावसरवनराजिरिव मुदमनवधिमधिगतवती ॥

इति यदुकुलनाथः श्रीहरिः पाण्डवानां

हृदयनक्लिनहंसो वल्लभो वल्लवीनाम् ।

८. निरयायैव— नरकायैवेति विरोधे निलयायेति विरोधपरिहार-
पक्षे—रलयोरभेदः ॥

अतिगतनरलीलां दर्शयंश्चित्रवृत्तैः

चिरमनुभुजेऽसौ रुक्मणीसत्यभामे ॥ ११ ॥

सभां गतौ श्रीबलरामकृष्णौ सामाजिकान् जातुचिदूचतुस्तौ ।

अरातिना तेन जरासुतेन पराजितौ मानुषनिर्विशेषौ ॥ १२ ॥

ग ॥ भो भोस्मभ्यास्त्वावदभ्यर्हतां भवतां विदितमेव ननु यदस्म-
द्विरोधिना जरासन्धेन परिक्लेशितावावामिति तदधुना तस्य विमतस्य शमने
समयः पुरुषविशेषश्च प्रतिपालनीयः । यतः— ॥ १३ ॥

पत्नी गङ्गा सूनुरिन्दुः पयोवेस्तौ द्वौ मौलिं शङ्करस्याधिरूढौ ।

पारावारो नास्त्रोहासमर्थस्सर्वस्सर्वं नैव शक्नोति कर्तुम् ॥ १४ ॥

ग ॥ अतः कञ्चनकालं निरुपप्लवदेशे निरुपद्रवं निवस्तुमस्ति मनसि
नौ तर्ष इति ॥ ॥ १५ ॥

इति युक्तियुक्तवचनैस्सभासदो निजमायया च विरचन्य मोहितान् ।

ययतुर्द्वैतं सपदि दक्षिणां दिशं प्रति नीलपीतवसनौ सनातनौ ॥ १६ ॥

ग ॥ अथ तावनुसृत्य तदीयावरोधोऽप्यनवरोध एव मधुरां प्रविहाय
निर्जगाम ॥ ॥ १७ ॥

नानादेशान्विपुलविपिनान्युन्नतान् पर्वतांश्च

स्वच्छान् कच्छान्मधुरसलिलाश्चापगाः कूपभागान् ।

रम्याण्यन्यान्यतिकुत्तुकिनौ वीक्षमाणौ समन्तात्

खैणेनैतौ सहविविशतुसह्यशैलस्य सानुम् ॥ १८ ॥

प्राच्यान्तु सह्यस्य महीधरस्य कवेरजायाः दिशि चाप्युदीच्याम् ।

विराजमानो गिरिरालुलोके गोमन्तनामा गगनोपगूढः ॥ १९ ॥

अथ तस्य सानुभुवि सौधसुन्दरं करवीरनामपुरमापतुश्शनैः ।

यदुदारसम्पदवलोकनेन साप्यमरावती न मनसे स्म रोचते ॥ २० ॥

प्रथमप्रपञ्चः

६

यस्मिन् गीतिविलासाद्वनितारदनावलेस्समुत्पन्ना ।
रचयति कान्तिशशिनशशोभाशङ्कां विलोकयताम् ॥ ६१ ॥

विकचकुमुदजाले यत्रं रात्रौ तरुण्यः
शिशिरजलतटाके चन्द्रकान्तोपलाढन्ये ।
अनुसृतपतियुक्ताः गानलोलाश्चरन्त्यो
दिविचरतरुणीनां काममुत्पादयन्ति ॥ ६२ ॥

यस्मिन् निशासु मुकुरावृतसुप्तिगेहे
सुप्ताः पुनर्दिनसुखे शयनात्प्रबुद्धाः ।
तस्माद्वहात्परिचितादपि वामनेत्राः
गन्तुं त्वदृष्टसुपथास्सुचिरं चरन्ति ॥ ६३ ॥

खीणामलक्तरसरञ्जितपादपद्मां
संवीक्ष्य तन्मधुररूपहृतस्वचेताः ।
ध्यायंस्तदेव सततं हृदि यत्र सूर्यः
तादूप्यमेव भजते वत रक्तपादः ॥ ६४ ॥

वधूजनो यत्र पुरे विभाति कुचेलसद्रलमनोज्ञमूर्तिः ।
निरन्तरोत्पादितपुष्पधन्वा रामाभिधानोऽपि च कृष्णवृत्तः ॥ ६५ ॥

तत्र पौण्ड्रकसहायपोषितं राक्षसं मुसलचक्रधारिणौ ।
वीक्ष्य तावथ सृगालनामकं विस्मयं हृदि भृशं समापतुः ॥ ६६ ॥

जगधोच्छिष्टामिषकबलनासक्तफेरूपगीतं
गृध्रध्वाङ्ग्रमणरचितस्वातपत्राणकृत्यम् ।

९. कुचेलं एव सतां रक्षम्; तस्य मनोज्ञमूर्तिः । कुचे—स्तने,
लसद्रलमनोज्ञमूर्तिः ॥

दुर्गे कुत्राप्यपगतभयं तं विलीनं नराशं

शङ्खध्वानैः श्रवणदलनैर्बोधयामास कृष्णः ॥ ६७ ॥

ग॥ अथ सङ्कर्षणानुजशङ्खरवसमार्कर्णनेनाङ्कुरितातङ्कः पङ्किलमना-
स्स सृगालोऽप्यविलम्बितमेव निजावासकन्द्रान्तरमपहाय— ॥ ६८ ॥

कराळदंष्ट्राक्षिभयङ्करो रिपुर्निपत्य कल्पान्तककल्पकोपभाक् ।
निजादृहासेन न केवलं भुवं हरेश्च चित्तं समकम्पयङ्कशम् ॥ ६९ ॥

वैनतेयकणिनोर्यथा यथा केसरीन्द्रमदमत्तदन्तिनोः ।

देवकीसुतसृगालयोस्तथा सङ्करस्समभवङ्कयङ्करः ॥ ७० ॥

अथ कृष्णमुष्टिपतनेन दानवस्स सृगाल उष्णमसृगुद्धमन् मुखात् ।
पृथुलेन नीलवपुषाऽपतत्क्षितावणुना तथाऽसुमरुतोत्पात च ॥ ७१ ॥

पौराणां नयनजलैः प्रमोदजैस्तद्रक्षोऽसृक्षिमिततलं पुरं प्रमृज्य ।

सङ्कीर्णा कुसुमपताकतोरणैस्सा राज्यश्रीर्यदुपतिबाहुमेव भेजे ॥ ७२ ॥

दृष्टा पुरीं विविधतोरणपङ्किचित्रां वामेक्षणाध्युषितसौधतलातिरम्याम् ।

शङ्कारकेलिरसिकौ बलरामकृष्णौ तत्रैव तौ न्यवसतां सह यौवतेन ॥

कदाचित्कीडाद्रौ नववनलतामण्डपतले

प्रसूनैस्सामोदैः परिकलितशश्यामधिगतौ ।

अब्लीनां झङ्कारैरनुकृतवधूर्गीतिविवशौ

दिनान्ते तोयाक्तं जगृहतुरमू मन्दपवनम् ॥ ७४ ॥

दीपैस्तारकिते वधूमुखनिशानाथैस्सनाथीकृते

तद्वन्तव्युतिकौमुदीपरिवृते शक्राश्मनीलोतपले ।

शुद्धान्ताहयमध्यरात्रिसमये नारीभिरालिङ्गितः

संमोदेन चरंश्चकोरचरितं चक्रे कदाचिद्वरिः ॥ ७५ ॥

प्रातः कदाचिदधिरुद्वियत्प्रदेशे
भानौ शिताभ्रपरियोजितकुङ्कुमायाम् ।
कलहारपुष्पयुतनिष्कृटदीर्घिकायां
चक्रे बलोऽपि जलकेळिमिव द्विपेन्द्रः ॥ ७६ ॥

कदाचिद्गोलासु कणितमणिघण्टासु विहरन्
कदाचित्सङ्गीते पुनरथ कदाचिन्मधुरसे ।
कदाचिद्रम्भोरुप्रणयकलहेषु प्रमुदितो
रमेशोऽसौ कालं सह हलधरेणैवमनयत् ॥ ७७ ॥

एवममूरु पुरि तत्र वसन्तौ कञ्चनकालमथो बलवन्तौ ।
तं गिरिमागमतां यदुनाथौ पौरजनैरखिलैरनुयातौ ॥ ७८ ॥

विविधनिर्ज्ञरकन्दरमन्दरसुमफलानतशाखिलताञ्चितः ।
स गिरिरेव निवासकृते ततस्सकलपौरजनैः परिकल्पितः ॥ ७९ ॥

एवं क्रमादववंशजातास्समेत्य गोमन्तममुं गिरीन्द्रम् ।
अभ्यर्चयन्तो नक्षिनायताक्षं नारायणं वासमिहैव चक्रुः ॥ ८० ॥

तदाप्रभृत्यत्र महीधरोऽयं भाति प्रसिद्धो यदुशैलनाम्ना ।
अमुं भवन्तस्समुपेत्य शैलं श्रीयादवं पुण्यतमं वसन्तु ॥ ८१ ॥

इति ताननुशास्य मुनीन् भगवान् स तु सूतमुनिर्विरराम परम् ।
न तु शौनकमुख्यमुनीन्द्रगणः परितोषजयध्वनिपूर्णमुखः ॥ ८२ ॥

इति श्रीयदुशैलनिवासिना जग्गु-शिङ्गरार्येण विरचिते
श्रीयदुशैलचम्पूप्रबन्धे

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीहयग्रीवाय नमः ॥

॥ श्रीभते रामानुजाय नमः ॥

द्वितीयप्रपञ्चः

व्याहृत्य सूतमुनिरेव मवोचदेतदन्यन्तं

नारदमुखाद्गुतवान् पुरा यः ।

श्रीशौनको विजयते भवतां समूहे

पूज्यस्स एष मणिगर्भ इवाम्बुराशिः

॥ १ ॥

ग॥ इति गदितवति भगवति सूते प्रयाते तदीयभाषितानुसार-
मपरे तपोधनास्तमेव शौनकमसेयकथाविषयज्ञं मन्वानाससभक्तयुन्मेषमभ्य-
नन्दन् ॥

॥ २ ॥

श्रुत्वा किञ्चिद्गुणिस्थरिणो वैभवं सूतवक्ता-

त्पूतात्मानः पुनरपि कथां श्रोतुकामाः पवित्राम् ।

तस्मिन्नद्रौ कथमुदभवत्केनवाऽराधितोऽसौ

श्रीशः किंवा चरितमितरञ्चेत्यपृच्छंस्तमेव

॥ ३ ॥

ग॥ अथ शौनकोऽपि श्रुतपूर्वं विश्रुतयद्गौलचरितं यथाक्रमं वक्तु-
मुपाक्रमत ॥

॥ ४ ॥

व्यासादयो बदरिकाश्रममेत्य पूर्वं

नारायणं च नरमध्यभिवाद्य भक्तया ।

आकर्णयन् यदुगिरेः प्रथितं प्रभावं

सङ्केपतो हरिमुखाम्बुरुहात्प्रवृत्तम्

॥ ५ ॥

ग॥ तस्मिन्नवसरे चिरसञ्चितसुकृतपरम्परैकसुलभायां तथाविध-
श्रवणसुधारससपीतिकेल्यामहमपि तेषां सपङ्गिमधिगतवानभवम् ॥

सनत्कुमारः परमेष्ठिसूक्तैः प्रवोधितो नारदमाह सर्वम् ।

सविस्तरं वक्ति स वैणिकर्षिरिति ब्रुवन् सोऽन्तरधान्मुकुन्दः ॥ ७ ॥

अथ स भगवदुक्तेरश्यतां विष्टपानां

प्रकटयितुमिव द्राक्षसत्यलोकं विहाय ।

हरिचरणनमस्यातत्परस्तत्र वीणा-

रसरसिकमुनीन्द्रस्तत्पुरः प्रादुरासीत् ॥ ८ ॥

प्रणम्य भक्त्या मुनयो मुनीन्द्रं तं नारदं ते कुशलानुयोगम् ।

विधाय नारायणशासनं तद्वच्चिज्ञपन् ज्ञानधनाय तस्मै ॥ ९ ॥

ग॥ तदनु सुरमुनिवरस्सोऽपि सरसिजासनेन सनत्कुमाराय प्रथमं
प्रणिगदितमथ स्वेन च सनत्कुमारमुखादवकर्णितमितिहासं कथयितु-
ममितकुतूहलस्सन् — ॥ १० ॥

नारदो नीरदस्तोमगम्भीरनिनदेन तान् ।

^१शिखिनः कर्तुमारेभे ^२शिखिसन्निभवर्चसः ॥ ११ ॥

सृष्टेः पूर्वमभूदशेषजगती गाढान्धकारावृता

पाषाणाद्यविशेषजीवनिचयैस्सन्त्यक्तभोगैर्युता ।

तत्काले भगवान् क्याऽपि दयैयौद्वर्तुकामश्चित-

स्मङ्गलपेन ससर्ज तैश्च करणैरण्डान्यखण्डानि सः ॥ १२ ॥

मध्येऽम्बुराशि श्वसनाशनेशशश्यामधिष्ठाय सुखं शयालोः ।

नारायणस्याजनि नाभिपद्मावृत्तुर्मुखश्चारुमुखः कुमारः ॥ १३ ॥

१. मयूरान्— नृत्यासक्तान्. २. अग्निसद्वशतेजस्कान् ॥

प्रणवं तदर्थमुपदिश्य सूनवे प्रथमं श्रुतीश्च सकलास्ततःपरम् ।
मनुमष्टवर्णमपि सार्थमादराददिशद्वर्भुवनसर्गसाधकम् ॥ १४ ॥

ब्रह्माऽपि ब्रह्म परममित्थमित्यैविद्वन्नपि ।

सर्वज्ञोऽभूद्यतस्तस्मिन्नित्थन्ताज्ञानतोऽज्ञाता ॥ १५ ॥

ससर्ज सोऽपि पद्मभूर्जगन्ति पण्डितस्ततो

जनार्दनाज्ञया चराचरात्मकानि निर्ममः ।

अजायतात्मजोऽप्यजस्य तस्य शङ्कराभिधः

पितामहद्वयेऽपि पूर्णभक्तिमांखिलोचनः ॥ १६ ॥

सृष्टिपालनसंहारकारणं हरिरेव सः ।

ब्रह्मा विष्णुर्हरश्चासीद्रजस्सन्त्वतमोगुणैः ॥ १७ ॥

दक्षादिभिस्सूनुभिरञ्चितस्ततो विरञ्चनोऽर्चाकृतिमर्चितुं हरिम् ।

सम्प्रार्थयामास समाधिमास्थितो जगन्निदानं जनकं जनार्दनम् ॥ १८ ॥

अथ स वरदः श्रीमान् नारायणो मुदितः परं

दुहिणतपसा तस्मै प्रादान्निजाकृतिमर्चितुम् ।

परमपदतः प्राप्तं दीपात्प्रदीपमिवापरं

सरसिजभवः श्रीशं लब्ध्वा भृशं मुमुदे हृदि ॥ १९ ॥

ग॥ अथ विषिधपदुपटहपणवदुन्दुभिवीणावेणुप्रसुखदिव्यचतुर्विध-
वाद्यमधुररवानुगतवेदघोषोपवृहितबृन्दारकवन्दिबृन्दानुसन्धीयमाननाना-
विधासाधारणनारायणविरुद्गीतिरवस्य च केतनगतसुवर्णसवर्णसुपर्ण-

३. चतुर्मुखोऽपि “परं ब्रह्म एवं प्रकारकमित्यजानन्नपि सर्वज्ञो-
ऽभूत्, यतः तस्मिन् परब्रह्मणि इत्थन्ताज्ञानेनैवाज्ञत्वम् । यस्यामतं
तस्य मतमित्यादिश्रुतेः ॥

वपुः प्रभाधारापरम्पराभिरिव मूर्तिमतीभिससमन्ततस्सञ्चलहिव्यकञ्चुकि-
प्रपञ्चकरचञ्चलकार्तस्वरवेत्रलताभिरभिहतानामिवाभितस्समभिधावतामा-
तपत्राणफणिफणामणिगणकिरणानामपहरणचणायाः नारायणदिव्यविमान-
सुषमायाश्च सकलदिग्नतप्रथमाक्रमणकद्दने समुज्जूम्भमाणे स्वयम्भूर्यं
व्योमयानं नारायणीयमानीर्यं सभक्तिप्रकर्षं दिव्यमहर्षिजनहर्षजयघोष-
दन्तुरिते सत्यलोके स्थापयित्वा सह सनकसनन्दनसनत्कुमारादिभिः
कुमारैर्युगानामयुतं भगवन्तमाराधयामास ॥ २० ॥

अयुतमपि युगानामर्चयन्निन्दरेशं
नियतमतिरतन्द्रो युक्तकालेषु भक्तया ।
निमिधमिव निनायाम्भोजभूसर्वकालं
जगदभिमतलाभे वेत्ति किं कालदैर्घ्यम् ॥ २१ ॥

एवं स्थिते जातु विधातृसूनुसनत्कुमारः पितरं प्रणम्य ।
करद्वयं स्वं वचनं च पश्चात्कृपारसोत्पादकमावबन्ध ॥ २२ ॥

स्वामिन्नहं तव सुतोऽस्मि कृपातिरेक-
पात्रीकृतेषु तव शिष्यगणेषु चैकः ।
तत्प्रार्थनाक्षरसुमैर्भवदद्वियुग्मे
विज्ञापनार्चनकृते प्रतिपालयामि ॥ २३ ॥

हितमेव पिता करोति नित्यं तनयानां सदुर्दर्कमिच्छुरुचैः ।
जननी तु परं प्रियैविणी स्याद्ब्रह्मगवन्मे तनुते भवान् द्वयं च ॥ २४ ॥

बहुपुत्रवानपि पिताऽनुरज्यते समद्विष्टिरेव सकलेषु सूनुषु ।
प्रथमात्मजे पुनरयं विशेषतः प्रणयस्त्वभाव इति लोकसम्मतिः ॥ २५ ॥

प्रथमस्त्व शिष्येषु पुत्रेषु भगवन्नहम् ।
नारायणस्य करुणानिलयस्य भवानिव ॥ २६ ॥

हेशमप्यात्मनो नैव वेत्ति पुत्रहिते रतः ।
पुत्राभ्युदयमालोक्य प्रायशो मोदते पिता || २७ ||

तस्मात्प्रियतमं चापि तव तात विशेषतः ।
वाङ्छितं मे कृपापूर्णे दातुमर्हसि याचितः || २ ||
याचे या चेतसे सौख्यं ददाति परदेवता ।
भवताऽराधितां तात तामहं कोमलाकृतिम् || २९ ||

इति तनयवचो निशम्य वेधाः हरिविरहेण सुतस्य चापि भक्त्या ।
मनसि स निदधे नितान्तचिन्तां मुदमपि सागरवद्विषं सुधां च ॥ ४० ॥

तमवददथ वेधसं रमेशः श्रितजनशोकनिवारणैकदीक्षः ।
तव तनयतृषं प्रपूरय त्वं हृदयभवं मम मामसुं गृहाण ॥ ३१ ॥

ग॥ एवमभिधायाविरोधेनैव सकलभक्तजनमनोरथनिर्वहणनिपुणे
नारायणे मणिदर्पणात्प्रतिविम्बं सशरीरमिव निजहृदयसमुद्भवमपरमिळा-
नीळाकमलामहिळाभिरविरहितं स्वविरहचकितचेतसे वेधसे वितरति
स चतुराननोऽपि विनयावनताय तनयाय परपदतः प्राप्तामात्मनाऽराधितां
परदेवतां तां सप्रमोदं प्रददौ ॥ || ३२ ||

निधिमिव निरपायं दुर्विधो दैवयोगा-
दमृतकरमिवेन्दोः काङ्क्षितं वा चकोरः ।
परमथ मुमुदेऽसौ प्राप्य पद्मासहायं
सरसिजभवपुत्रस्सारभूतं श्रुतीनाम् || ३३ ||

अभिमतफलप्राप्त्या हृष्टं सुतं चतुराननः
चतुरधिषणं प्रीत्या चेत्थं पुनस्समभाषत ।
अयि सुत भुवो भागे सहस्र्यं पूर्वदिशि स्थिते
विहरतु गिरौ लक्ष्म्या साकं हरिर्भवताऽर्चितः ॥ ३४ ॥

तस्माद्बवान् विष्णुविमानमेनं निवेश्य तद्भूमिधरेऽर्चयन् सन् ।
निमेपिचक्ष्मि पृथग्गां करोतु श्रीशावलोकादनिमेषवन्ति ॥ ३६ ॥

इति वचनमसौ निशम्य धातुस्तनयवरोऽप्यवदत्सनत्कुमारः ।

गुरुभिरभिहितं कृपावशाद्यत्सुममिव तच्छिरसा धृतं मयेति ॥

आदाय माधवविमानममुं महान्तं ताद्वक्समस्तपरिवारवरैरुपेतम् ।

कैलासभूधरपथेन सनत्कुमारम्सप्रापयद्वदरिकाश्रमभूमिभागम् ॥ ३७ ॥

ग॥ एवं पुरहरपुरन्दरप्रमुखसकलसुरवरानुगतमखिलपरिवारपरि-
वृतं भगवतो विमानं तपोधनरूपिणौ नरनारायणौ दिनत्रयं तत्रैव निजा-
श्रमे सप्रश्रयं समभ्यर्च्यं पुनः प्रस्थापयामासतुः ॥ ॥ ३८ ॥

आसाद्य दक्षिणदिशामथ धातृसूनुः

तैस्तैर्विरिच्चकथितैः प्रथितैश्च चिह्नैः ।

सोऽयं महीभृदिति तं हृदि निश्चिकाय

प्राप्यापि दक्षिणदिशं सकलोत्तरो यः ॥ ३९ ॥

यद्योजनानां किल पञ्चलक्ष्मप्रमाणवद्वातृगृहे विमानम् ।

तदेव तद्भूमिधरं गतं सत् प्रमाणवत्पूरुषपञ्चकस्य ॥ ४० ॥

सञ्चुकोच भगवानपि तस्मिन्नेकपूरुषसमानशरीरः ।

हर्षपुष्टमुनिमानवदेहाः प्राप्तिताः किमु तदङ्गमहत्त्वम् ॥ ४१ ॥

वृद्ध्या सन्तो जगदुपकृतिं कुर्वते यद्वदेव

ह्वासेनापि स्वयमनुपदं तद्वदेवेति वक्तुम् ।

श्रीशः पूर्वं वलिनृपसवे सम्प्रवृद्धस्तथाऽभू-

दर्चामूर्तिस्त्विह समकुचलोकरक्षार्थमेव ॥ ४२ ॥

ग॥ तथाभूतभगवत्तनिमरूपमहामहिमावलोकनात्सम्प्रहृष्टसकल-
तपोधनसुधाशनमानवप्रभूतिभिः परिवृतस्स सनत्कुमारोऽपि – ॥ ४३ ॥

मध्येमहीघशिखरं भगवद्विमानं

तत्राथ पूर्वकुमोऽभिमुखं विधिज्ञः ।

संस्थाप्य च प्रथितफालगुनपूर्णिमायां

तं पाञ्चरात्रविधिना हरिमारराध ॥ ४४ ॥

ततो हरिविमानस्य समीपे किञ्चिदुत्तरे ।

तीर्थं किमपि तत्रत्यमुनीनां दद्वशे पुरः ॥ ४५ ॥

यत्तीर्थं किटिरूपिणो भगवतस्सन्धूत्थितस्याङ्गजं

गङ्गाया अपि पाथसो बहुगुणं यस्या महत्वं विदुः ।

दृष्ट्वा तां सरसीमियं त्रिजगतां कल्याणहेतुस्ततः

कल्याणीति समाजुहाव किल तां नाम्ना मुनीनां गणः ॥ ४६ ॥

तत्रैवमानन्दमयाभिधानविमानमध्ये स्थितमन्युतं तम् ।

प्रणम्य देवाः प्रययुस्वलोकान् हरिं तदाज्ञां हृदि मूर्ध्नि कृत्वा ॥

यः कालो दिनरात्रिमासशरदाद्युत्पन्नभेदोऽनिश्च-

भूयोऽप्येति तथाऽपि यं न लभते नीतं तु यन्नैरपि ।

सर्वाधारतया यमाहुरवधिर्नास्त्येव यस्येशव-

तन्द्राळोर्विफलः फलीकृतिमतां योऽनन्तमूल्यात्मकः ॥ ४८ ॥

तथा सङ्घाविहीनेऽपि काले महति ताद्वशे ।

सङ्घायातान् कतिचित्कालांस्तत्रानयदजात्मजः ॥ ४९ ॥

एवमेव वर्तमाने —

विप्रः कश्चन कुत्रचित्सुचरितो नाम्ना च वृत्त्याऽप्यभू-

द्धार्या भर्तृपरायणाऽस्य सुमुखी चासीत्सुशीलाभिधा ।

तत्पुत्रौ गुणिनौ सुवृत्तिसुमती नामाप्यभूतामसौ

नित्यं विष्णुपरः कुटुम्बसहितो यात्राभिलाषी ययौ ॥ ५० ॥

श्रीकूर्मसिंहाचलपाण्डुरङ्गोकर्णसाकेतपुरस्सराणि ।

श्रीरङ्गकाञ्चीमधुराऽहिशैलमुख्यानि पुण्यायतनानि भेजे ॥ ५१ ॥

कावेरीं तां तुङ्गभद्रां शतद्रुं शोणां कृष्णां ताम्रपर्णीं च रेवाम् ।

पूतं सेतुं गौतमीं गोमतीं चाप्यन्याः पुण्यह्नादिनीः प्राप विप्रः ॥

एवं पुण्यक्षेत्रतीर्थानि गत्वा नायाद्विप्रो यादवाद्रिं कदाऽपि ।

स्नानं चक्रे नैव कल्याणतीर्थे कल्याणानां हेतुभूतं यदेव ॥ ५३ ॥

ग ॥ इति चिरतरं बहुविधरमाधवसुन्दरमन्दिरसिन्धुवरादिभिः परमपावनमवनीतलमखिलनिजपरिजनपरिवृतः परमभक्तिभरेण पर्यटन् कदाचित् — ॥ ५४ ॥

गङ्गासरिन्माधवपादपद्मसङ्गात्पवित्राऽन्यतरङ्गिणीभ्यः ।

भङ्गान्यदीयानवगाह्य लोका भङ्गं भजन्ते निजपातकानाम् ॥

ततो नदीं तामवगाह्य सर्वे वयं कृतार्थास्सुचिराद्वाम ।

इत्थं समालोच्य ययौ कदाचिद्रङ्गां स विप्रस्सकुदुम्ब एव ॥ ५६ ॥

उल्लङ्घन्य कल्याणपयो यतोऽसौ समागतो भूमिसुरोऽनभिज्ञः ।

गङ्गा ततस्सा निजपूर्णपूरैः पुरोगताऽप्यस्य तिरोहिताऽभूत् ॥

अस्मद्भूर्तुरुपेत्य हन्त जठरं पीडां भृशं बाढवो

नित्यं सन्तनुतेऽस्य दृष्टिविषया माभूवमेवाधुना ।

इत्थं सागरराजपद्महिषी तद्वाडवत्वासहा

नूनं तस्य महीसुरस्य नयनासङ्गं न गङ्गाऽकरोत् ॥ ५८ ॥

विष्णोः पदात्सङ्गनितेयमासीत्पुरा श्रुता विष्णुपदीति नामा ।

अहृश्यता मेत्य च तत्पुरोऽय गङ्गानदी विष्णुपदीबभूव ॥ ५९ ॥

४. विष्णुपदीबभूव— अविष्णुपदं विष्णुपदं सम्पद्यमानं बभूव; विष्णुपदीबभूव । आकाशमिवाहृश्यमासीदित्यर्थः ॥

श्रीयदुश्मैलचम्पूः

ग॥ तदानीमवनीनिलिम्पोऽयं निलिम्पापगां समीपगानध्वगान्परि-
पृच्छ्य तदीयभाषितविदितत्रिपथगापुरस्थितिरपि स्थिरतरदुरितनिहत-
सुरपुरीमिवानधिगच्छन् उच्छृङ्खलचिन्ताविह्वलः प्रह्ववदनखिदशधुनीमेव
सविनयमनुनयनित्थमभ्यर्थयामास ॥ ६० ॥

त्रिविक्रमपदोदये त्रिपुरजिज्जटोपाश्रये
समूलहतनारके सगरपुत्रसन्तारिके ।
सरिहयितवल्लभे सुदृढपाप्मनां दुर्लभे
प्रकाशय हताशये मयि दयां पयस्सोतसा ॥ ६१ ॥

कावा कुलोद्भूतिकरी भवतीव लोके
भस्मीकृतान् ऋषिरुषा पतितानधोऽयः ।
पाताळतस्समनयश्वशुरानशेषा-
आकाङ्क्षणै सपदि सागरराजकान्ते ॥ ६२ ॥

गङ्गे त्वमभ्रैमहिता प्रथिताऽप्यदध्रं
पूर्वं प्रपूर्णकरुणा धरणीमुपेत्य ।
अस्मादृशां भ्रमवतां हितमाचरन्ती
आन्तं तवापि सविधे किमुपेक्षसे माम् ॥ ६३ ॥

तादृशं तदनु दैन्यभाषितं भूसुरस्य सुरसिन्धुसुन्दरी ।
श्रोत्रवर्त्मनि निजे चकार तत्रोत्रवर्त्मनि तु कन्यकाऽऽकृतिम् ॥६४॥

शैवालालकमञ्जुला चलज्ञापस्मेरेक्षणाऽऽवर्त्मभू-
नाभिस्तामरसानना सितगरुन्मन्दस्मितोद्घासिनी ।

५. पूर्वं अभ्रमहिता; अभ्रे—आकाशे महिता । अभ्रमाणां भ्रम-
रहितानां हिता च ॥

वीचीनीविमती बृहत्पुलिनभूराजन्नितम्बस्थली

कन्या काऽपि महीसुरेण दद्वशे स्वच्छप्रतीकच्छविः ॥ ६५ ॥

यमुनाऽप्यमुया समं समायादसिताङ्गी सदृशाकृतिर्वयस्या ।

स च ते अवलोक्य मूर्तिमत्यौ तनुकान्ती हलिकृष्णयोरमंस्त ॥

ग ॥ अवदब्ध तथा कन्यया जाह्नव्या परिपृष्ठशोकनिमित्तसुचरित-
सुरसरिदनवलोकनकारणमात्मनः पापपरिपाकं निमित्तीकृत्य समुत्पन्नां
मनोवेदनाम् — ॥ ६७ ॥

कन्या ततो ब्राह्मणमित्थमूर्चे न पापिनां हृक्षपथमेति गङ्गा ।

अपेतभाग्यस्य पुरस्त्थिताऽपि सम्पद्यथा नापि हृगध्वनीना ॥

कन्यागिरेत्थं व्यथितः पुनस्तामुवाच विप्रः परिदीनचेताः ।

कावा परा रक्षति पातकेभ्यस्तिसन्धुं विना माधवपादजाताम् ॥

ततोऽपनोद्याघततिं मदीयां सैवावतु स्वाश्रितमेनमङ्गम् ।

अस्मादृशानप्यपहाय तस्याः कृपा पुनः खेलति कुत्र पात्रे ॥ ७० ॥

एवंविधेन ब्राह्मणवचसा परितुष्टमानसा मन्दस्मितपुनरुक्तसित-
कान्तिपरंपरया निजस्त्रोतस्त्रुतिं तस्मै दयमाना प्रदर्शयन्तीव मधुरगिरा
निजस्वरूपं कल्याणतीर्थेलङ्घनजनितं तदीयं दोषं च तन्निमित्तमात्मनस्तिरो-
धानमपि समभिधाय द्यार्द्रहृदया स्वनन्तीरूपमपि प्रदर्श्य तत्राम्रेडित-
कल्याणसरोनामा निमज्जेति तं ब्राह्मणमनुगृह्य तया वयस्यया समं
तिरोदधे ॥ ७१ ॥

प्रहृष्टचेतास्त्वरनिम्नगायां तस्यां ममज्ञानुचरैरुपेतः ।

कल्याणतीर्थस्य जपन् स नाम तदोदमज्जद्यदुशैलतीर्थे ॥ ७२ ॥

स्वयं गङ्गाऽपि तं तादृकसरस्वत्या सिषेच यत् ।

सैव कल्याणतीर्थत्वमपि प्रापेति नाद्युतम् ॥ ७३ ॥

तत्रयविप्रैरवलोक्यमानस्सविस्मयैस्त्वानजपानुष्टैः ।
 ममज्ज चित्राम्बुनिधावगाधे तत्तीर्थमाहात्म्यमनुस्मरन् सः ॥७४॥

श्रुत्वा तैः कथितं प्रभावमथ तत्त्वारायणाद्रेष्टृशं
 नत्वा श्रीशमनुप्लवैस्सह भजन् भक्त्याऽनिशं माधवम् ।
 यावल्लब्धशरीरधारणपरो वेदान्तविद्यानिधि-
 स्तत्रैव न्यवसच्चिरं प्रमुदितस्सन्त्यक्तचित्तोन्नतिः ॥ ७५ ॥

तृतीयस्तत्र पुत्रोऽभूत्तस्य नारायणाभिधः ।
 बालः शशीव ववृधे पितुरभ्यधिको गुणैः ॥ ७६ ॥

ग॥ अथकदाचिदखिलमपि जनपदमपहतविविधौषधिफलतरु-
 निवहसुपजनयन् सकलर्त्तूनपि निदाघसमयमिव विरचयन् परिशोषित-
 सकलसरस्सरित्सलिलतया प्रतिपक्ष इव प्रचेतसः वैवस्वतलोक इव सं-
 तप्यमानजनुजातः नृशंसप्रभुरिव निरुद्धजीवनोद्विग्रनिखिलजनः पितृ-
 वणप्रदेश इव परिचितोष्मदारुणः महानवग्रहस्समजायत ॥ ७७ ॥

अमुं तदानीं गृहमेधिनं तत्सतीसुताः क्षुत्क्षुभिता नितान्तम् ।
 तथा न्यरुन्धन् निजधृष्टता च यथाऽस्य चिन्तावशताऽप्यवेदि ॥

ग॥ अथ तथा शान्तात्माऽपि समदुःखसुखोऽपि निरीहोऽपि स
 विप्रस्सुचरितस्तथाविधदुर्भिक्षातिशयेन निजोपजीविजननिर्बन्धेन चात्मन
 आजन्माकिञ्चनतया च परिक्षुभितमनास्तत्र तत्र पर्यटन्नपि कालदोषा-
 दखिलैरप्यवज्ञातः पृथग्जन इव निजदारिद्र्यमेव सर्वदुःखनिदानं मन्य
 मानः तदेवानुचिन्तयन्नेवमशोचत् ॥ ७९ ॥

दारिद्र्य किं तव फलं मम पीडनेन
 याच्च्वाऽस्त्मजां यदसि दित्सदहो बलान्मे ।
 मत्पाणिपीडनवती प्रथमं हि लज्जा
 ते कन्यकां कथय सा सहते कथं वा ॥ ८० ॥

मयि विहर यथेच्छुं रिक्तते नात्र दुःखं

गतजनुषि न दानं सत्सु छ्रुमं मया यत् ।

कलयसि किल तत्किं सद्गुणानश्वशृङ्खः

न गणयति कुतो वा कोऽपि कुत्राप्यहो माम् ॥ ८१ ॥

मनस्स्थैर्ये तादृक्षितभृदपि यस्माद्विनमितः

त्वया पीतो यस्माद्गुणजलनिधिश्चापि विपुलः ।

कृता लोपामुद्रा यदविरहिता भूतिषु सुखे-

घ्वतो दारिद्र्यार्थं त्वमपि समभूः कुम्भजमुनिः ॥ ८२ ॥

अनवाप्तकालजग्धेम्म भारतरोचितात्मवृत्तेश्च ।

आकिञ्चन्य वत त्वं व्यासमुनित्वं ददासि वहुमान्यम् ॥

दारिद्र्यं रेफैत्मक मामकीनां वाचं श्रृणु त्वं कृपयाऽय किञ्चित् ।

करोषि मां यत् किल 'निर्धनाढ्यं तत्रापि रेफं हर मे शुभं स्थात् ॥

ग ॥ इत्थमतिवेलं शोचन्तं पतिमनुशोचन्ती सुशीलाऽपि स्त्रीचापल्य-
सुलभेन वचसा दारिद्र्यवारणोनाम द्रमिडेश्वरो वाङ्छितादधिकप्रदातेति
विश्रुतस्तदर्शनेनास्मद्दृदशा परिह्रियते तत्तमेव प्राप्य प्रार्थयेति सविनयं
व्यजिज्ञपन्निजवल्लभम् ॥ ॥ ८५ ॥

ततो ययौ द्रविडपतिं निरीक्षितुं सतीवचोमुषितमतिर्महीसुरः ।

सुताबुभौ तमनुगतौ गतिश्रमात् सृतौ मुहुः स्वलितपदौ क्षुधातुरौ ॥

६. कुम्भजमुनिपक्षे—लोपामुद्रा भूतिषु सुखेषु च यत्—यस्मात्
अविरहिता कृता । दारिद्र्यपक्षे तु—भूतिषु लोपाः, सुखेषु मुद्राः अवि-
रहिताः कृताः ॥

७. रेफात्मक—कुत्सितस्वरूप, रवर्णपूर्ण । ८. निर्धनाढ्यं—
धनरहितैः परिपूर्ण तत्रत्यरेफ हरणे निधनाढ्यमिति भवति ॥

गा॥ एवं क्रमादतिक्रम्य सरणिमायामिनीं द्रविडानासाद्य नगर-
निवासदुःखेन राजदर्शनप्रतिपालनप्रयासेन च भगवदभ्यर्चनहानेनापि
जुगुप्सितमना मनाक्तेन दत्तं वित्तमादत्त ॥ ८७ ॥

ततः प्रयातः पथि चोरसङ्घैस्सन्ताडितो नष्टधनः श्रमार्तः ।
ताभ्यां सुताभ्यां पुनराययौ स्वं पुरं त्रपावित्तभरावनमः ॥ ८८ ॥

तत्रान्तरे यदुगिरौ तनयस्तृतीयो
नारायणसुचरितस्य वहुक्षुधार्तः ।
उच्चैः रुदन् प्रसुवमन्नमयाचताग्रे
बाल्यं निजाभिलषितान्न परं हि वेत्ति ॥ ८९ ॥

मात्रा परिश्रमवशात्प्रतिपद्य कुत्रा-

प्यन्नं प्रदत्तमवलोक्य तदा स पात्रे ।
भोद्धये कथं भगवते त्वनिवेदितं त-
दम्बेति मातरमपृच्छदुदारबुद्धिः ॥ ९० ॥

ग॥ इति वत्सवचनमाकर्ण्य पूर्णहर्षया सुशीलया शिशो त्वमेव
श्रीशाय निवेदयेत्यावेदितो भगवतस्सदनमासाद्य सद्यस्तदन्नपात्रं रमा-
कल्पत्रस्य पुरतस्समर्थ्यं परमभक्तया प्रणस्याविदितक्रमः भुड्क्ष्व नारा-
यणेति केवलं बालोऽयं मुहुस्साञ्जलिवन्धमयाचत ॥ ९१ ॥

यो ब्रह्मादिभिरादरादुपहृतं नैवेद्यमर्चाकृतिः
श्रीशः केवलमीक्षणेन सकलं गृह्णाति तृप्तस्सदा ।
सोऽयं बालकभक्तिबद्धमनसा स्वल्पं कदन्नं मुदा
निश्चेषं बुझुजे परत्वमपि तद्विस्मृत्य लक्ष्म्या सह ॥ ९२ ॥
भुक्तं श्रीपतिनाऽन्नमित्यतिमुदा गेहं गतस्सन्निधौ
मातुः पूर्ववदोदनार्थमरुदत्क्षुत्पीडया प्रेरितः ।

मात्रा कुत्र विनाशितं तदशनं मूढेति संकुद्धया

पृष्ठस्सर्वमुवाच पुण्यचरितो वृत्तं हरेस्सन्निधौ ॥ ९३ ॥

श्रुत्वाऽस्य वाणीमवला तदन्नं मुक्तं विडालादिभिरित्यवेत्य ।

भिक्षामटन् जीव सुतेति रोधात्पात्रं ददौ तस्य करे सुशीला ॥ ९४ ॥

मातुर्निंदेशमपि तत्पात्रं च शिरसा वहन् ।

निर्विकारमनाः प्रायात् भिक्षां कर्तुं स बालकः ॥ ९५ ॥

यानि यानि सदनानि बालकः पात्रपाणिरगमत्तदाऽन्धसे ।

तेषु तेषु कमलाऽप्यपूरयत्तस्य पात्रमथ रत्नभिक्षया ॥ ९६ ॥

बालेन दत्तमुपभुज्य कदन्नमेषा तस्मै ददौ कथमहो बहुरत्नभिक्षाम् ।

किं सम्पदा स्वयमभेदवतीति हेतोः किं वा तथाविधकृपारसपूरितत्वात् ॥

रत्नाकरस्य तनया करपद्मरागरस्या च नित्यमपि वैञ्जकराभिवन्द्या ।

मुक्तोपलालितपदा हरिवलभा सा भिक्षामदान्मणिमयीमिति नैव चित्रम् ॥

उत्पत्तिः कलशाम्बुधौ निवसतिः कारुण्यसिन्धोर्हरे-

दोर्मध्ये सहजन्मता सुविदिता यस्यास्सुधादीधितेः ।

आद्रीगांस्यपि चेतनस्य कुरुते या पत्युरग्रेऽन्यथा

सा श्रीः पूर्णदयात्मिका वितरति प्रायस्स्वयं प्रार्थितम् ॥

बहुमूल्यानि रत्नानि सिन्धुजातार्जितान्यतः ।

सन्धारयन्नयं पोतोऽप्याजगाम शनैश्चनैः ॥ १०० ॥

१. करपद्मरागरस्या— करे विद्यमानपद्मस्य रागेण, पद्मरागरलेन च
रस्या । २०. वज्रकराभिवन्द्या—वज्ररत्नोपायनेन, वज्रायुधधरेण देवेन्द्रेण
च अभिवन्द्या । २१. मुक्तोपलालितपदा—मुक्ताफलैः, मुक्तजनैश्चोपलालित-
पदा । २२. हरिवलभा—इन्द्रनीलमणिप्रिया, विष्णुपत्री च ॥

१३. सिन्धुजातेन— समुद्रसमूहेन, सिन्धुजातायाः— रामायाः
आर्जितानि । पोतः— नौः, बालकश्च ॥

शीर्षे पाणिद्वयसहकृते लोकमात्रा वितीर्ण

धृत्वा भारात्स्वलितचरणो मन्दमासाद्य गेहम् ।

दत्वा मात्रे पुनरपि तथा चोदितस्तर्षवत्या

भिक्षां चक्रे मुदितहृदयस्सप्तकृत्वस्तथैव ॥ १०१ ॥

पर्याये त्वष्ट्रमे साऽप्यदिशदथ रमा दिव्यभोज्यानि तस्मै

तान्यादायाऽगतं तं तनयमपि मुदा भोजयित्वाऽथ भुक्त्वा ।

जाग्रत्यां सर्वरात्रं तद्वनकुतुकान्मोदवत्यां च तस्यां

भर्ताऽप्यायात्सुताभ्यां सह गृहमधिकक्षामकायस्तप्रस्वी ॥ १०२ ॥

दृष्ट्वा लज्जितया तथा निगदितं वृत्तं निशम्याऽत्मनो

निन्दामात्मजश्शसनं च बहुशः कुर्वन्नयं वाढवः ।

देवब्राह्मणपूजनेन सततं द्रव्यवययं कल्पयन्

सन्तुष्टोऽनुचरैस्समं समवसत्रिव्याकुलो निर्ममः ॥ १०३ ॥

ग ॥ एकदा तस्य स्वापतेयस्यापहरणाय दस्यवः कतिचन समासाद्य
भूसुरवेषभासुराः कैतवेन कल्याणसरसि कृतमज्जनास्सज्जनाभिनयाः
सुचरितेन संप्रार्थिताः तस्यावसथे कृतातिथ्याः तत्रत्यविप्रप्रभावेन भग-
वन्महिमा तत्सरोगुणगरिम्णा च कृतसत्त्वप्रकृतयः स्वनिकृतिं कृतनम-
स्फृतयस्समावेद्य सद्यस्मुचरितोपदेशोपगतप्रज्ञाः परां निर्वृतिमनुबभूवुः ॥

॥ १०४ ॥

इति श्रीयदुश्लनिवासिना जग्गु-शिङ्गरार्थेण विरचिते

श्रीयदुश्लचम्पूप्रबन्धे

द्वितीयः प्रपञ्चः

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीहयग्रीवाय नमः ॥

॥ श्रीभते रामानुजाय नमः ॥

तृतीयप्रपञ्चः

इत्याद्यं यदुशिखरीशितुश्चरित्रं
व्यासादीन्प्रति निजगाद् नारदः सः ।

इत्युत्त्वा मुनिसदसे श्रुतावशेषं
प्रारेभे पुनरपि शौनकः प्रवक्तुम् ॥ १ ॥

यस्योत्पत्त्या रघुकुलमभूत्पावनं यच्छरणा-
मन्नप्राशस्त्वसुभिरभवत्तादृशस्ताटकायाः ।

विश्वामित्राध्वरपरिसमाप्तिश्च यदोः प्रभावात्
पादस्पर्शादृष्टपदपि वने योषिदासीदीयात् ॥ २ ॥

ऐशं चापं जनकगुचमप्याशु भङ्गत्वोपयेमे
यस्सीतां यो भृगुतनयदोर्दर्पसर्पाण्डजेशः ।

मातुर्वाक्याद्विपिनमविशज्जानकीलक्षणाभ्यां
यो यद्वाणाः खरमुखमहाकोणप्राणपानाः ॥ ३ ॥

कान्ताकामात्कनकहरिणं योऽन्वगाद्यो जटायो-
दिव्यान् लोकानदिशदगमत्सानुजो यश्च पर्म्पाम् ।

सुश्रीवोऽभूत्कपिरपि सुहृद्यस्य यो वालिहन्ता
कुद्धो यश्च स्वशरमपरं कुम्भजं कर्तुमैच्छत् ॥ ४ ॥

१. कुम्भजं— अगस्त्यमिव समुद्रशोषकम् ॥

यन्माहात्म्यात्पूवति सलिले शैलसङ्घोऽपि येन
 ध्वस्तशत्रुस्सहचरकुलैरावणो लोकशत्रुः ।
 लङ्काराज्यं तदनुजवशे स्थापितं येन चाऽसीत्
 साकेतेऽभूत्सुखमनुजैस्सीतया योऽभिषिक्तः ॥ ५ ॥

यस्मिन्नित्यं विनिहितमतिर्मारुतिनैच्छदन्य-
 द्यस्याख्यानाऽमृतरसरुचिं वेत्ति वालेन्दुमौळिः ।
 एकैकं वा दुरितहरणं यज्ञरित्राक्षरं स्यात्
 धत्ते साम्यं नवजलमुचः कायकान्तिर्यदीया ॥ ६ ॥

तस्मिन् श्रीरामचन्द्रे पितृवचनपरित्राणलक्ष्येण रक्ष-
 ससङ्घक्षोभं चिकीषाँ विपिनभुवि तथा सञ्चरत्यादिपुंसि ।
 वापीकुञ्जस्वन्तीकुसुमफलभरानम्रनानादुरम्यः
 शैलेन्द्रोऽयं तदक्षणोः खगरुतिभिरिवाऽकारयन् लक्ष्यमासीत् ॥

आरुह्याद्रिं तस्य शृङ्गेऽथ हृष्टा कासारं तं तत्र नारायणं च ।
 हृष्टो रामो लक्ष्मणेनोपनीतैः पूजां चक्रे पूजनीयं पर्योजैः ॥ ८ ॥

इति कतिचन मासांस्तत्र नीत्वाऽथ रामो
 रहसि स समवोचि श्रीसहायेन तेन ।
 अयि दशरथसूनो संश्रिते त्वर्ययोध्यां
 तव सदनमुपैष्याम्यंशतोऽहं ममेति ॥ ९ ॥

ग॥ तादृशीं रमेशस्य नारायणस्य फणितिपीयूषस्तुतिं श्रवसा
 निपीय श्रीरामोऽप्यथ ततः प्रस्थाय — ॥ १० ॥

तथाऽग्नुगान् स्वान् पिशिताशसङ्घप्राणाग्नुगैस्संयति तर्पयित्वा ।
 चतुर्दशातीत्य समास्समानी रामस्सजानिस्स्वपुरीं प्रपेदे ॥ ११ ॥

आत्माभिषेकमभिवीक्ष्य यियासवेऽथ

लङ्घां पुनस्स्वविरहाऽसहनाय तस्मै ।

भक्ताग्रोष्वचरमाय विभीषणाय

स्वार्च्छ्य ददौ सपदि रङ्गपर्ति स रामः ॥ १२ ॥

अथ रङ्गनाथसहितो विभीषणो निजराज्यमाप्नुमभवत्समुत्सुकः ।

परदैवतस्य विरहेण राघवो विषसाद् तादृगतिर्धीरधीरपि ॥ १३ ॥

रामं ततस्समुपगम्य जगाद् धाता

नारायणाद्रिशिखरे भवताऽर्चितो यः ।

तस्यांशजं स्वमहिलाभिरुपेतमेनं

नित्यं भजेति विततार च तं मुकुन्दम् ॥ १४ ॥

वितीर्णमादाय हरिं विधात्रा विलोक्य वैकर्तनवंशवर्यः ।

नारायणाद्राववलोकितं तं देवं तदुक्तिं च तदाऽस्मरत्सः ॥ १५ ॥

आराधयन्नयं रामोऽप्यनेकानेहस्मृतः ।

साञ्जलावाञ्जनेयेऽदात्स्वप्रियं तं रमाप्रियम् ॥ १६ ॥

कुशाय पवनात्मजः पितृधनं तमर्चाङ्कुर्ति

रमापतिमुदारधीरथ वितीर्ण रामप्रियम् ।

मुदा शिखरिशेखरं तमुपगम्य नारायण-

क्षमाधरमुपार्चयन् हरिमुवास तत्रैव सः ॥ १७ ॥

सुता कनकमालिनी मुहुरनेकसंप्रार्थना-

वशादभिमतं कुशात्समुपलभ्य तदैवतम् ।

समेत्य यदुशेखराभिधमथो पर्ति नित्यशो

रमापतिमुपाचरद्रमणदेवता मोदतः ॥ १८ ॥

क्रमेण यदुवंशेऽथ हलिना शौरिणाऽपि च ।

अभ्यर्चितः चिरं तस्थौ स च रामप्रियो हरिः ॥ १९ ॥

अर्चाकृतिर्द्रष्टुमिव प्रभेदं रामप्रियस्तद्विभवद्वयेऽपि ।

श्रीरामलीलां यदुवंशवृत्त्या श्रीकृष्णलीलामपि पश्यति स्म ॥
तदन्तरे क्षीरपयोनिधौ हरिं बलेः पिता दैत्यपतिर्विरोचनः ।
समर्चयन् योगविनिद्रितस्य तज्जहार विष्णोर्मकुटं दुराशयः ॥ २१ ॥

तदनु नष्टकिरीटममुं हरिं समवलोक्य परे परिचारकाः ।

शबलिताः भयविस्मयभङ्गिभिः प्रकृतिगन्धयुता इव रेजिरे ॥

विचार्य तेनैव विरोचनेन विलुणिठतं स्यान्मकुटं विभोस्तत् ।

इत्थं विनिश्चित्य तदापये ते व्यज्ञापयन् वेगगतिं खगेशम् ॥ २३ ॥

विनतातनयश्च चोदितस्तैः प्रणिपत्याच्युतपादपद्ममाशु ।

परिमार्गितुमन्वगाद्विष्णवन्तं त्रिजगद्गोष्ठपदनिर्विशेषभावः ॥ २४ ॥

अरुणसहभवो रिपुं विचिन्वन् निखिलजगन्त्यपि पर्यटन् क्षणेन ।

कृपणधनमिव क्षितेरधस्तान्निभृतविलीनमरिं ददर्श धीरः ॥ २५ ॥

जन्यमन्योन्यमन्यूनमन्युनाऽनाप्नदैन्ययोः ।

तत्रेशित्रोरभूत्पत्रिदैत्यानां चित्रकर्मणोः ॥ २६ ॥

शिताग्रतुण्डेन पतत्रिनेतुः क्षतस्ततोऽरातिरसौ हताशः ।

मुक्तवा महत्तन्मकुटं मनोङ्गं जड्हावलेनास्य जबं जिगाय ॥ २७ ॥

ग ॥ इत्थं विनिर्जिताद्विरोचनाद्वैनतेयोऽप्यनिरुद्धकिरीटमिदं विधु-
न्तुदाद्वियत्प्रदेशो विद्युधास्वाद्यं विधुमण्डलमिवोपलभ्य रसातलमतील
मध्यमलोकाध्वना दुर्घाम्बुनिधिमधिगन्तुमभ्यगमत् ॥ २८ ॥

गच्छन् द्रुतं गगनसीम्नि ततो गरुत्मान् पक्षातिवेगपरिधूतपयोदत्तूलः ।

मेरुः किमेवमभिधावति सर्वलोकसंवीक्षणार्थमिति सर्वजनैर्वर्यलोकि ॥

अपरस्तरणिर्जवातिरेकात्किमु जेतुं रविमुद्यतोऽन्तरिक्षे ।

परिधावति किं तटित्समूहस्थिरतामेत्य जनैरिति व्यतर्कि ॥ ३० ॥

बृन्दावने ब्रजवधूभिरुपावृतं गो-

बृन्दावनच्छलपवित्रितकाननान्तम् ।
पर्यायवद्वशिखिपिच्छकृतावतंसं

सेन्द्रायुधाम्बुद्भिव प्रतिभासमानम् ॥ ३१ ॥

ताम्राङ्गुलीपिहितरन्धतया च वेणुं

गानाङ्गुतेन च सुपलवितं वहन्तम् ।
सौन्दर्यराशिमधिकोज्ज्वलमुत्पलाभं

मन्दस्मितं कुटिलकुन्तलमायताक्षम् ॥ ३२ ॥

पीताम्बरं प्रथुविशालभुजान्तराळ-

संशोभिकौस्तुभलसद्वनमालिकाङ्गम् ।

जन्मान्तरार्जितसुकर्मफलैकदृश्यं

पत्रीश्वरः कपटगोपशिशुं ददर्श ॥ ३३ ॥

अथोपनीयमानस्य किरीटस्य महाकृतेः ।

अर्पणाय मतिं चक्रे शौरिमूर्धि खगेश्वरः ॥ ३४ ॥

क्षीराब्धावनिरुद्धमूर्तिशिरसा पूर्वं धृतं तन्मह-

त्ताक्ष्यानीतमथो किरीटमयुतादित्यप्रभाभास्वरम् ।

तस्मिन्नन्दकुमारमूर्धि कृतिना ताक्ष्येण सन्धारितं

भूषापिच्छकृतेन्द्रजालकलयेवाऽसीदनूनाधिकम् ॥ ३५ ॥

पृथुलं किल वस्तु दूरदूरादणुरुपं निकटे महचकास्ति ।

गगने बहुदूरतो बृहद्यन्तिकटे तत्त्विमानमाप चित्रम् ॥ ३६ ॥

मणिमयं मकुटं महदीदृशं शशिसहस्रसमद्युतिमञ्जुलम् ।

अपि समत्वमवाप्य समन्ततस्तदेविधिकं सदभादिति विस्मयः ॥ ३७ ॥

२. अधिकं— के = अधिकं शिरसीत्यर्थः । सत्— विद्यमानं सत् ॥

ग॥ अथाऽयं नन्दनन्दनोऽप्यमन्दानन्दतुनिदलहृदम्बुजो निजकरा-
रविन्दाभिनन्दितपदारविन्दस्य रामप्रियस्य मौलिदेशे मणिमकुटीं तां
समर्पयामास ॥

॥ ३८ ॥

अथ हृष्टा परं ब्रह्म तत्किरीटविभूषितम् ।

स्कन्धे वहन्महानन्दो ननर्त विनतासुतः ॥ ३९ ॥

हृदि लक्ष्मीः पार्श्वयुगे भूनीळे शिरसि मणिमकुटम् ।

पतगपतौ स्थितिरग्ने यस्य स्वर्णप्रभा च तं वन्दे ॥ ४० ॥

कोटीरमौलिः कुटिलालकः श्रीरामप्रियः कामसहस्रकान्तिः ।

रेजे तदा मेरुरिवाऽभृतांशुविम्बानुषङ्गोज्जवलशृङ्गभागः ॥ ४१ ॥

अनिरुद्धकिरीटं तदच्युतस्य शिरस्स्थितम् ।

निरुद्धपातकान् लोकान् च्युतमोहान् करोत्यहो ॥ ४२ ॥

दीप्रानिरुद्धमकुटीधरमच्युतं तं

संपद्यतां सुकृतिनां किमु वच्चिम भाग्यम् ।

आराधयन्निजगृहे सुचिरं विधाता

नापद्यदीदृशविभूषमहो कदाऽपि ॥ ४३ ॥

अथ विनतशिराश्श्रीशौरिपादारविन्दे

तदनवधिमहिम्नाऽनाप्तचित्राविधपारः ।

कथयितुमहिशायिन्यच्युते तां प्रवृत्तिं

कलशसलिलराशिं प्राप पत्रीश्वरोऽपि ॥ ४४ ॥

तत्रानिरुद्धः श्रुतसर्ववृत्तः पतत्रिनेतारमथादिशत्सः ।

रामप्रियाय प्रतिवत्सरं तत्समर्प्य दिव्योत्सवमाचरेति ॥ ४५ ॥

यात्राप्रसङ्गे सति दक्षिणस्या दिशस्तथा तौ बलरामकृष्णौ ।

रामप्रियं श्रीपतिमुत्सवेन नारायणाद्रिं परिनिन्यतुस्तम् ॥ ४६ ॥

तृतीयप्रपञ्चः

तत्र नारायणस्यैमौ पुरतः परदैवतम् ।

उत्सवैरुपनीतं तत् स्थापयामासतुस्ततः ॥ ४७ ॥

अन्योन्यसौन्दर्यगुणातिरेकविवोधितालोकितुनेत्रभाग्यम् ।

मूर्तिद्वयं तत्परमस्य पुंसः समानरूपं सुतरां बभासे ॥ ४८ ॥

द्वैतं च मूर्तिद्वितयेन रूपसाम्येन चाद्वैतमुपाश्रयन् सः ।

तत्तन्मतोदाहरणाय नूनं नारायणस्तत्र विराजति स्म ॥ ४९ ॥

यस्यास्तु श्रीशमूर्तेरसकृदपिपिवन् रूपलक्ष्मीं स्वनेत्रैः

धाता तृप्तो न तस्यां सुरनरनयनानन्दहेतौ स्थितायाम् ।

पुंसामप्यक्षिचेतोहरमधुरतनू रामकृष्णौ च मुग्धौ

यस्यां साऽन्यापि लब्धा यदुधरणिभृता मोहनाय त्रिलोक्याः॥

नूनं जनो विरहितोऽपि कदाचिदात्मसम्बन्धिना कचन सङ्घटते पुनश्च ।

लक्ष्मीशमूर्तियुगलं चिरविप्रयुक्तं यत्सङ्गतं यदुगिरौ जगतां सुखाय ॥

एकत्र कृपस्थितिसंप्रवृद्धसौन्दर्यलवण्यगुणाभिरामम् ।

निरीक्ष्य नारायणमूर्तियुगम् सीरी च शौरिश्चननन्दतुस्तौ ॥ ५२ ॥

इति तस्य यादवगिरेः शिखरं गतयोः कथां भगवतोस्सुभगाम् ।

निजगाद नारदमुनिर्भगवानिति शौनको मुनिगणाय जगौ ॥ ५३ ॥

इति श्रीयदुशैलनिवासिना जग्गु-शिङ्गरार्थेण विरचिते

श्रीयदुशैलचम्पूग्रवन्धे

तृतीयः प्रपञ्चः

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीहयग्रीवाय नमः ॥

॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥

चतुर्थप्रपञ्चः

अथ शौनकः पुनरुवाच मुनीन् प्रति नारदेरितमिदं चरितम् ।
हरिभक्तहेळनममङ्गलमित्यवबोधयन् किमपि तद्विषयम् ॥ १ ॥

चतुर्वेदीति विख्यातः पुरा राजपुरोहितः ।

निष्णातः केवलं कर्मस्वासीत्कश्चन भूसुरः ॥ २ ॥

समये सति राजसन्निधौ प्रियचादूनि वदन् स भूसुरः ।

परिभर्त्सयति स्म तद्वालादखिलानप्यनुजीविनो भृशम् ॥ ३ ॥

राजाश्रयी यत्तदयं प्रपूर्णकलङ्क एवात्र न शङ्कनीयम् ।

तथाऽपि शुद्धाकृतिवत्समस्तैरदृश्यतेत्येतदतीव चित्रम् ॥ ४ ॥

दयां जहौ दूरत एव नारीष्वलोलुपोऽसाविव विप्रवर्यः ।

भयं च नासीत्परलोकतोऽस्य सत्त्वाधिकत्वादिव धीरवृत्तेः ॥ ५ ॥

अहंकारेण नित्यं च ब्रह्मवाधाकृदप्यसौ ।

स्वस्य कृत्यादहो ब्रह्मवन्धुरेवाभवहृजः ॥ ६ ॥

स तु सतीसुतबन्धुजनैर्युतो धनमदेन सतोऽप्यवधीरयन् ।

भुवि जनस्तुतिसिद्धिकृते परं रचयति स्म गृहेऽतिथिपूजनम् ॥ ७ ॥

श्लाघाभिलाषी सर्वत्र यजन् डम्भेन निष्पतः ।

सर्वातिथ्य इति ख्यातिं क्लेभे स धरणीसुरः ॥ ८ ॥

न केवलं सातिवकवेषमेनं जीवन्तमाहुर्गुणयुक्तमार्याः
तदन्तकालेऽप्यतिवेलपापाद्यमेशपूर्वत्स्मनि नेष्यमाणम् ॥ ९ ॥

ग॥ अथ कदाच्चिदयं चतुर्वेदी विदितविविधविधिर्विधिवन्निज-
धामनि पितृकर्म विधातुमनाः धराविबुधानात्मविधानामन्त्र्य नियन्त्रित-
पारतन्त्र्यो मन्त्रयन् किमपि लाभतन्त्रमवर्तत ॥ १० ॥

तदानीं तु—

सौम्यो वक्त्रे वचसि मधुरो मानसे सुप्रसन्नो
बुद्धौ भक्तो भगवति हरौ कर्मणि श्लाघनीयः ।
वृद्धः प्राये विगल्लितवलो वर्जणि त्वग्रजन्मा
वर्णे साह्ये त्वनधिकवयोवालकः कश्चिदायात् ॥ ११ ॥

जराविपद्मासमस्त्वदुःखं दुर्गन्धजन्मावसर्थं शरीरम् ।
इच्छामि नैवेति वदन्निवासीत् वयःकृतैश्शीर्षतिरःप्रकम्पेः ॥

हृदि सन्त्वगुणः पूर्णे वहिरुन्मस्तकः किमु ।
इति विप्रवरस्तत्र पलितेन व्यभासत ॥ १३ ॥

सहे न दैर्घ्यं बत वर्त्मनोऽस्य आन्तोऽस्मि दूरभ्रमणेन सद्यः ।
इति क्रुधा किं करकृपयष्ट्या पदेपदे कुट्टयति स्स भूमिम् ॥ १४ ॥

ग॥ आगत्य स क्षित्यमर्त्यस्तस्य वेषाभिजात्यं सर्वातिथ्यकीर्तिं च
तथ्यमित्यवेत्य प्रत्ययादित्थमकथयत् ॥ १५ ॥

निरन्तरायाः किमु वा द्विजन्मन् यज्ञाः महान्तः तव पञ्च नियम् ।
कच्चित्सहायैः कुशली भवांश्च किमादरः सत्सु निरर्गलस्ते ॥ १६ ॥

१. जीवन्तमेव केवलं गुणयुक्तं नाहुः । किन्तु अस्य अन्त-
कालेऽपि गुणयुक्तं पाशबद्धं सन्तमाहुः ॥

दैवे गवि ब्रह्मणि तुल्यभक्तच्चा नृपस्तवास्ते किमु सत्त्वशीलः ।
निरामयास्सर्वजनाः किमत्र सर्वेषु तुष्टेषु हि विप्रसम्पत् ॥१७॥

ख्यातं हि सर्वत्र यशस्त्वदीयं हेतुस्तवैवात्र गुणो विशुद्धः ।
सुगन्धिचेत्पुष्पमयन्तो हि सौरभ्यपूरः प्रवहत्युदारः ॥ १८ ॥

अहं समागां यदुश्शैलशृङ्गाद्वालो विनीतो मम पुत्र एषः
इमां गृहणाच्युतपादपद्मे समर्पितां श्रीतुलसीं यशस्विन् ॥१९॥

इत्थं निगद्य तुलसीदलगर्भहस्तं
यावत्प्रसारयति तस्य करे प्रदातुम् ।
तावत्कुदस्य हृदयादुदभूत्रिरोद्धुं
नूनं विचिन्त्य निजवर्गहर्ति तुलस्या ॥ २० ॥

ग॥ अथ चतुर्वेदी तु सकलेष्वपि निजासमानमतिसमुन्नत्या तस्या-
नुयोगवचसाऽभिभूत इव भूयसाऽमर्षभारेण किमरे भिक्षुक ! विवृणोषि
मयि तव वाग्वैश्यमलमनेन स्तोत्रायासेन त्वदागमनकारणमभिधाय
द्रुतमपेहि न मे त्वयि सल्लापावसर इति निष्ठुरवचसा प्रत्याचर्खयौ ॥

शान्त्याऽत्मनस्सोऽपि धरासुरेन्द्रो विकारहीनो हृदये तमित्थम् ।
ऊचे तथाचेदपयामि विद्वन् ममागमान्मास्तु तवान्तरायः ॥२२॥

किन्तु श्रान्तोऽयमत्यर्थं बालो मार्गेण च क्षुधा ।
तदस्मै किमपि ब्रह्मन् याचेऽन्तं दीयतामिति ॥ २३ ॥

ततस्स सर्वातिथिपूजकोऽसावुवाच विप्रं तमिति प्रगल्भम् ।
अस्मिन् दिने पैतृककर्म तस्मान्न लभ्यते मे सदने त्वयाऽन्नम् ॥

ग॥ एवं तेन तिरस्कृतेऽपि तस्मिन् विप्रवरे बालकश्रान्तिविशेषेण
परिष्कृतिमानसे तण्डुलानि वा देहीति याचति सति स चतुर्वेदी तु

विषमरुषा परुषाक्षारैर्विगीतवचनैः वहुशः तिरस्कृत्य तं विप्रवरं कदमलिते
द्वाराङ्गणे श्रमवशान्निषणं तं बालं स्वसुतेन वहिनिस्सार्य इडिति
कवाटमाववन्ध ॥ २९ ॥

अरमररयुगे तथावबद्धे स्वरूपरिपातजवेन ताढनेन ।

क्षततनुरपतत् क्षितौ स बालः पितुरमिताश्रुंतरङ्गकेण साकम् ॥

ततः प्रणश्येति शुचा शपन्तं सुतं समुत्थाय शनैस्स विप्रः ।

चलेन हस्तेन जगशुचाभ्यां परामृशन् सान्त्ववचो बभाषे ॥ २७ ॥

वत्सालमेतैः परुषैर्विचोभिस्तमोविकारस्य वयं न पात्रम् ।

क शान्तियुक्ता हरिपादभक्ताः कान्तर्द्विष्ठत्कोपभरोऽयमुप्रः ॥

विपत्सु दुःखेषु पराभवेषु सम्पत्सु सौख्येष्वपि गण्यतासु ।

न विक्रियन्ते मनसाऽपि सन्तो वैश्वानरेऽपीव सुवर्णवर्णम् ॥ २९ ॥

इत्याश्वास्य सुतं करेण चलता गृह्णन् कठोरांशुभि-
व्योग्नो मध्यमुपाश्रितस्य तरणेस्सन्तप्यमानो भृशम् ।

यत्नन्यस्तमपि स्खलत्पदमधःकर्षन् स भूनिर्जर-
स्तद्ग्रामादगमत्सुदूरममले चित्ते स्मरन् माधवम् ॥ ३० ॥

विलोक्य पथि कञ्चन द्विजवरं प्रसन्नाकृतिं

किमेष हरिचोदनात्समुपयाति वाऽस्त्वकृते ।

अथ त्रिषु गुणेषु वा प्रथम एव मूर्तेः किमि-

त्यशङ्कत वसुन्धराऽमरवरस्ततश्वेतसि ॥ ३१ ॥

गा। सोऽपि निकटमासाद्य विनयवशेन विष्णुरातोऽयमभिवन्दत
इति स्वनामाभिधानपूर्वकमभिवाद्य कुशलमनुयुज्य च को भवान् कुत्रत्यः
कोऽयं बालको विषण्ण इवाऽस्ते किं वृत्तमित्यखिलमपृच्छत ॥ ३२ ॥

हरिरातपदाङ्कितं विदुर्मामहमागां यदुभूमृतस्सुतोऽयम् ।
गमनेन पथो बुभुक्ष्या च व्यथितोऽस्तीति तमब्रवीत्स विप्रः ॥

श्रुत्वा विप्रवचस्ततस्स च मुदा धन्योऽहमद्याभवं
युज्मत्पादतलाम्बुजव्यतिकराद्यादगृहं पावनम् ।
पुत्राः द्वादश सन्ति केशवपदाद्याख्यास्ती मेऽनघा
नान्यं वेद्यि हरिं विना तदुररीकुर्वस्मदर्चां गुणिन् ॥

हरिरातमिति प्राथर्य विष्णुरातस्सपुत्रकम् ।
आदरेणाद्दरो निस्त्वोऽप्यानयत्स्वालयं ततः ॥ ३५ ॥

गेहिनीं सुमुखीं प्राह विष्णुरात उपह्रे ।
दिनेऽस्मिन्नुञ्छवृत्तौ यल्लब्धं सर्वं पचेति तत् ॥ ३६ ॥

ग॥ अथ रिक्ततयातिमात्रापत्रपे तत्कलत्रेऽपि तत्र पवित्रामत्रेषु
यात्रिकाभ्यवहाराय विनयमात्रविचित्ररसं पचति सति — ॥ ३७ ॥

काषायदण्डत्रयपुण्डरीकवीजोर्ध्वपुण्ड्रादिभिरुञ्जवलाङ्गः ।
शिष्यैश्चतुर्भिसह संयमीन्द्रः कश्चित्समागच्छदथास्य गेहम् ॥

ग॥ अथ तौ विष्णुरातहरिरातावतिवेलभक्तिप्रमोदयोर्दुर्भरभारे-
णानमिताविव सुचिरमष्टाङ्गैः प्रणम्य सम्यगमिक्षाक्षिततदीयचरणनक्षिन-
पयः प्रपत्तुः ॥ ३९ ॥

विधाय पूजां प्रथमं मुरारेस्सप्तापि तान् सद्वानि भोजयित्वा ।
स विष्णुरातो मुमुदे नितान्तमतर्कितप्राप्तमहात्मसङ्गात् ॥ ४० ॥

ग॥ तदानीं तु बुभुक्षितेन बालकेन पीडितया पढ़या न किञ्चिदपि
हव्यमवशिष्टमिति कथितेऽपि तस्मिन् विप्रवरे पुनः सम्यक्पश्येति दयितां

२. निस्त्वोऽपि – दरिद्रोऽपि । ३. अदरः – भयरहितः ॥

प्रतिवदति साऽपि तथैव भर्तृवचसा विलोक्य पूर्ववदापूरितमन्नपात्रमाश्रय-
मनसा विलोकमाना पतिपुत्रानपि भोजयित्वाऽभुङ्गं च स्वयमपि ॥ ४१ ॥

नित्यं भवन्ति स्म च पूरितानि पात्राण्यथान्नादिभिरश्रमेण ।

धनं च लब्धं सुवि तन्महिमा गृहेऽतिथीन् पूजयति स्म भक्तया ॥

सर्वातिश्यगृहे तु तत्र फणिना द्वेष्टं समुद्रीरितं

क्षीरे श्राद्धनिमन्त्रितास्तदपिवन् मम्रुश्च ते केवलम् ।

भीत्याऽसौ तु विहाय सर्वमपि तन्निशङ्कमन्यत्पुनः

पत्त्वाऽभुङ्गं च वन्धुभिस्सह निरुद्धिमोऽभवत्तन्मृतौ ॥

असौ जघानाखिलभूसुरांस्तानिति प्रवादे जनिते नगर्याम् ।

राज्ञाऽभिभूतस्स तु वन्धितस्तत्फलानुभावाय च धर्मपालैः ॥

भिया च केचिन्नृपदण्डनेन केचित्तथा मानवशेन केचित् ।

मम्रुस्तदानीं तदगारभाजस्सर्वेऽपि निश्चेषमहो त्र्यहेण ॥ ४५ ॥

अथ कृतान्तभटाः परितोऽपि तं परिवृताः परिणाश्च च रज्जुभिः ।

अनुचरैस्सममेनमधोमुखं पथि चकर्षुरमर्षभयङ्कराः ॥ ४६ ॥

कराळरूपैः परिभर्त्सनैश्च सन्ताडनैदण्डभृतो भटानाम् ।

अवाच्यमत्युग्रमवाप्य दुःखं ते चुक्रुशुः पापवतां पुरोगाः ॥ ४७ ॥

ग॥ इत्थमशिशिरकिरणकठोरातपसन्तप्तशितशिलामुखशतदुरच-
गाहेन पथाऽतीत्य दवीयसीं सरणि तरङ्गिणीशरीरणीमनणीयसीं
विपद्भिव वैतरणीमवगाश्च चादूर एव विदारितोदरदरीपरिक्षिप्तमरी-
चिकाफलक्षोदसन्तापं दुर्वहभरानग्रानःकर्षणत्वरणकशाहन्यमानजर्जरित-
कल्पवरमायसवायसास्याकृज्यमाणकनीनिकाभागं कराळकाळमुजङ्गदद्य-
मानमर्मस्थानं घोरसारमेयदंष्ट्राग्रलूपमानजठरप्रदेशं क्रकचधाराशीर्यमाण-
शिरोभागं मुसलाहतिभज्यमानमुजदण्डं सीव्यमानाधरोष्ठं निष्पित्यमाण-

कण्ठनाळं घृष्यमाणदेहवन्धं प्रज्वालिततैलभाण्डपतनावसरभयविदीर्णं
 विवर्णवदनदीनाकन्दं प्रतपायः पिण्डकबल्नसमयविरचितविकारचीक्कार
 दहनमयनिलयप्रेशवेळाविजृम्भितहाहारवं विपन्मयं क्षेशप्रायं हिंसाशतं
 यातनातरङ्गं स्वकर्मानुरूपं पापफलमनुभवन्तं जीवलोकमवलोक्य च
 बध्यतामयं स्तम्भे छिद्यतामेष रसनायां भज्यतामसावूरूदेशो आरोप्यता-
 मस्य शिरसि शिलाभारः निक्षिप्यतामयमन्धतमसे निपात्यतामयं रौरवेनि-
 योज्यतामसौ कालसूत्रेणेत्यादिभयङ्करान्तकभटतर्जनगर्जनाक्षराण्याकर्ण्यं च
 इदं परस्वापहर्तुरेतदनृतवदस्य चेदं पाकभेदिन इदमवकीर्णिन इदमनुजीवि-
 हिंसकस्येदं शरणागतघातुकस्येदं स्वामिद्रोहिण इदमपहृतपरकल्पत्रस्येदं
 सतीवश्वकस्येदं गुरुद्रोहिण इदं कृतग्रन्थस्येदं साधुजनहिंसकस्येदं ब्रह्मग्रन्थस्य
 चेत्यादिलेखनाक्षराभिज्ञापिततदण्डस्थानमववुध्य च स चतुर्वेदी द्विगु-
 णितभयचञ्चलनयनकरोरुभागः मुहुर्मुहन् मुहुर्विवृण्वन् वदनं तैरेव काल-
 दूर्तर्गलहस्तिकया पुरस्तात्प्रेशितस्सहानुचरैरनतिदूर एव महिषरोमन्थ-
 केनिलसभीपभागं भृदुलकम्बलास्तीर्णोन्नतवरासनोपरि कृतोपवेशं पार्श्व-
 गतमसृणशिलाभित्तिप्रत्युपदन्तशङ्कुपङ्किविनिहिततीक्ष्णतरविविधायुधजातं
 चित्रगुपपरिपृथ्यमानचेतनापराधपरंपरं विचार्यमाणागः प्रकारं विधीय-
 मानशिक्षाशतं आज्ञाप्रतीक्षणव्यग्रोग्रकृत्यभूत्यशताकान्ताग्रभागं वल्लवमिव
 धृतदण्डं जलावतीर्णवनवारणमिव समूलोत्कीर्णपङ्कजातं विहितशिक्षाभेद-
 मपि समवर्तिनं अवाचीदिग्गिशमपि प्राचीनं जीवितेशमपि परेतपर्ति
 सैप्ताश्वजातमपि महिषवाहनं यममप्यद्वितीयं धर्मराजमपद्यत् ॥ ४८ ॥

दूरादेव विशुष्कगद्वदगळप्रान्तोद्वळङ्गैरवा-

कन्दस्फोटितकण्ठनाळशमितप्रोच्चस्वरैरक्षरैः ।

४. प्राच्याः इनः - स्वामी, प्राचीनः - पुरातनश्च । ५. सप्तानां
 अश्वानां जातं समूहो यस्य सः, सप्ताश्वान् - सूर्यात् जातः ॥

धर्मं प्राह विभो तवैव पुरतो धर्मव्यपायो यदि
केमे दीनजनाः भजन्ति शरणं तन्मोचयास्मानिति ॥४६॥

अथ तदीयामाकर्ण्य वाणीम्—

स्मितवदनस्स च शमनस्सपरिजनं तं विमोच्य निजभृत्यैः ।
अयि विद्वस्त्वयि रचितं धर्मापायं वदेति पप्रच्छ ॥ ५० ॥

वेदानहं वेद षडङ्गयुक्तान् धर्मप्रवृत्तौ च न माहशोऽन्यः ।
अभ्यागतार्चानिरतोऽभवं तद्राजाऽपि मां पूजयति स्म भक्त्या ॥

कलन्त्रपुत्रप्रभृतिष्वमीषु ममैव पन्थानमुपाश्रितेषु ।
तथाऽध्यवश्यं यदि बाधसेऽस्मान् निरग्लस्येशितुर्गलं किम् ॥

ग॥ एवमुक्तवन्तं चतुर्वेदिनमात्मवेदी पुनरिदमाह पितृपतिः ॥

श्लाघापदं विविधकौशलकर्म नर्मवाकपाटवं प्रथितसत्कुलजन्म शौर्यैम् ।
ऐश्वर्यमुज्जवलविभूषणमध्यदेषाण्येतानि जात्वपि न सद्गतिसाधकानि ॥

शान्तिः कृपा सकलजन्तुषु सात्विकत्वं
भक्ती रमाप्रियतमे च तथा तदीये ।
पापाद्भूयं सुकृतिनोऽस्ति च यस्य तस्य
नामाक्षराणि जपतामपि सद्गतिस्यात् ॥ ५१ ॥

एवं स्थिते —

रचितं त्वयाऽत्मगुणकत्थनमध्यस्थिलं च वेद्यि बत तथ्यमिति ।
अभिसन्धिभेदमवलम्ब्य हतं स्तुतये परं यदकरोस्सकलम् ॥

अन्यज्ञ —

शान्तिः कथं तस्य महागसस्ते यद्वन्दनीये त्रिदशैश्च तस्मिन् ।
महात्मनि ब्रह्मवरेऽध्ययुद्धाः मदेन दुर्बृत्त कठोरवाचः ॥ ५७ ॥

श्रान्तं क्षुधार्तं तनयं तदीयं निकेतनात्त्वं निरकासयो यत् ।
स्मृत्वाऽपि तन्मे हृदयं नितान्तं प्रकस्पते निर्घृण जालमवृत्ते ॥ ९८ ॥

अरे दुरभिमानमदमत्तचित् ! किमपरैरसङ्घैस्तव कलुषकृत्य-
प्रकटनैश्च ॥ ९९ ॥

एकैकमन्तोरपि तेऽनुभोक्तुं फलानि जन्मानि शतं च नालम् ।
विकत्थसे हन्त विहाय लज्जां धर्मव्यपायो रचितस्त्वयेति ॥ ६० ॥

ग ॥ अथ जोषंभावमधिगतं चतुर्वेदिनं भूयोऽपीत्यं प्राह सूर्य-
तनयः । किमरेऽनुदितशब्दागम ! ॥ ६१ ॥

उत्तमपुरुषार्हत्वं कथं भवान् लघुमिच्छति वा ।
मध्यमपुरुषार्हत्वं चापि यतो नैव शक्यते लघुम् ॥ ६२ ॥

निजागस्तथ्यं तत्सकलमिति कालस्य वचना-
दथाङ्गीकृत्यास्मिन्ननुतपति दैन्यच्युतमदे ।
दयोदारो धर्मो विवशमनुकम्प्याऽह कुमते
दयापात्रं यन्मे तदनुभव किञ्चित्कलमिदम् ॥ ६३ ॥

आपद्धनाभपदभक्तकटाक्षपातमापद्धयप्रचुरदुःखशतोपपन्नम् ।
ब्रह्माशरत्वमनुजीविभिरेभिराप्य जिह्वाशय त्वमटवीष्वट विन्ध्यसानोः ॥

ग ॥ ये तु तदा भवता समामन्त्रितास्त्वदीयवृजिनान्नभोजनगृध्रव-
स्तेऽपि गृध्राभूयासुरिति ॥ ६५ ॥

तदात्व एव त्वरया यमस्य भूत्यास्तु मूर्ता इव तन्निदेशाः ।
निपातयामासुरपारपानपास्तसंज्ञानथ कर्मभूम्याम् ॥ ६६ ॥

५. अनुदितशब्दागम—अनुत्पन्नशब्दशाख; आश्रितमौनब्रतेति च ।

६. उत्तमपुरुषार्हत्वमित्यत्र व्याकरणविषयश्च सूचितः ॥

करालमुखकन्दराः पृथुशिताग्रदंष्ट्राङ्करा-

श्वलन्नयनकोटराः पृथुलवलगादोषाधराः ।

ऋमेलकगलोरुकाः बहुलपक्षरात्रिप्रभाः

बभूवुरथ तेऽखिलास्सपदि दारुणाः राक्षसाः ॥ ६७ ॥

करोटिभ्यां कृत्वा श्रवणयुगभूषां च करिणः

तथा कृत्या वस्त्रं विदधुपवीतं च सिरया ।

पिपासाक्षुन्निद्रागदबहुलदुःखान्यनुभव-

नुवासाऽसौ क्रव्यान्निजपरिजनैस्तत्र विपिने ॥ ६८ ॥

प्रत्यग्रच्छन्नवन्यद्विपशतविगल्द्रक्तधारापिपासा-

व्यावलगत्पावकार्चिः प्रतिभटरसनालेह्यमानाग्रदंष्ट्रः ।

मस्तिष्कान्त्रास्थिमांसक्षतजविभजनप्राप्तकालातिपातो-

द्वूतक्रोधप्रसर्पद्रदनकटकटात्कारविभ्यत्स्वदारः ॥ ६९ ॥

क्रव्यादसौ भीघयति स्स वन्यान् जन्तूस्तदानीमिति नैव चित्रम् ।

अद्यापि यद्वोरतरस्वरूपकथाप्रसङ्गेऽपि च कम्पते हृत् ॥ ७० ॥

त्रातारमामिषमुखैर्निजवर्गमेनं श्रान्तं दिनेशकिरणैः परिवार्य सान्द्रम् ।

गृथाश्च ते निजगरुद्धयजनोपचारैराश्वासयन्त इव ब्रह्ममुरभ्रमार्गे ॥

कृत्वा भक्तजनेषु कैटभरिपोरागांसि कालान् बहून्

दुःखान्येवमवाप्य दारतनयैस्साकं स विप्राधमः ।

लब्ध्वा प्रीतिमथो सतां पुनरभूतीर्णो विपद्वारिधे-

र्यन्तज्ञ श्रुणुतेत्युवाच चरितं श्रीशौनकस्तापसान् ॥ ७२ ॥

तदनूत्तरनीवृतः प्रयातौ द्विजवर्यौ यद्बूधरे रमेशम् ।

प्रणिपत्य निजां पुरीं यियासू पथि सौभाग्यमपश्यतां धरण्याः ॥

नगरीश्च गरीयसीस्समृद्धया तटिनीश्च स्फुटनीरजाभिरामाः ।
विषिनान्यपि नागसेवितानि प्रसमीक्ष्यामितमापत्तुः प्रमोदम् ॥

इति पर्यटतोः पुण्यतीर्थक्षेत्राणि विप्रयोः ।

पथि पाथोनिधिश्चापि चक्षुष्पथमथाऽसदत् ॥ ७५ ॥

ग॥ अथापरिमेयवैभववतो भगवतो विचित्रसर्गसौभाग्यवदावद-
मर्णवं निर्वर्ण्य तावेवं वर्णयामासतुः ॥ प्रथमः— ॥ ७६ ॥

रामशश्यामल एव तस्य हृदयं गम्भीरमेवाभव-

द्वाहू दीर्घतरौ च किञ्च नयने चञ्चन्मनोहारिणी ।

इत्युच्चैर्निनदन्निवाय मुदधिसंसूचयत्यादरात्

स्वैरेवाम्बुमहानिवेशविचलत्कलोलमीनाधिपैः ॥ ७७ ॥

पीयूषार्थं मध्यमाने पयोधौ

यासंजाताः भूरिकलोलमालाः ।

तत्संस्काराः नैव शान्तास्तरङ्गाः

नोचेदेषां संभवे कोऽस्ति हेतुः ॥ ७८ ॥

किञ्च—

अरुणनयनकोणे राघवे बाणपाणौ

शरणमुपयियासुर्भीतभीतोऽब्धिराजः ।

करविधृतमदाद्यद्रलमुक्तोपहारं

तदभिनयति भङ्गसङ्करन् शुक्तिजालम् ॥ ७९ ॥

द्वितीयः—

ग॥ विद्वन् वैकुण्ठप्रिय पश्यास्य पयसां ताण्डवं अम्भोधि सं-
बोध्य च भगवन् उदन्वन् भवन्तमवलोकमानान् मानवान् अभिनन्दयसि
विचित्रव्यापारैः ॥ ८० ॥

यतः --

विलासपरिसूचकस्फुरितमीननेत्राङ्गला-
 स्तरङ्गकरसङ्क्रिद्विविधशुक्तिपुष्पाञ्जलीः ।
 निनादमृदुगीतिभिस्सुभगास्तवापञ्चियो
 विलोक्य भुवि विस्मयं भजति नैव कोवा जनः ॥

अथ सलिलमुपस्पृश्य —

॥ ८१ ॥

पूर्वं मामपिबन्मुनिः करतलेनैवाम्भसामाकरं
 वेशन्तीकृतवान् महान्तमपि मां पद्मचां कपिः कश्चन ।
 गूढं बाढववहिरप्यतिरामद्यापि मां पीडयत्येवं
 शोकजबाष्पशेषिततया क्षारं जलं ते ध्रुवम् ॥ ८२ ॥

ग ॥ किञ्च जरसि नवोदूदसुन्दरीणां नराणां भङ्गीमङ्गीकरोषि ॥
 धात्राऽऽदौ जनितस्ततोऽसि नितरां वृद्धस्तवाङ्गेऽखिले ।
 संजाता च वर्णिः कंफं वमसि कं वैंताहतं कंम्पते ।
 बहुच्यस्ते लल्नाः पयोददिवसोत्कण्ठास्ततस्त्वतिर्या-
 स्वैर्कृष्टा यमुना हलायुधभृता गङ्गा गता शङ्करम् ॥ ८४ ॥

७. धात्राऽऽदौ जनितः— अप एव ससर्जादाविति पुराण-
 वचनात् । ८. वलिस्मज्जाता— वृद्धपक्षे, जराप्रयुक्तचर्मशैथिल्यम्;
 समुद्रपक्षे, तरङ्गपङ्किश्च समजनि । ९. कंफं वमसि— श्लेष्मोद्धारं; फेन-
 वमनं च करोषि । १०. वाताहतन्— वातरोगपीडितम्; वायुना प्रेरितं
 च । ११. कं— शिरः; वारि च कम्पते । १२. पयोददिवसोत्कण्ठाः—
 वर्षतुदिवसेषु कामातिशयशालिन्यः, अनेन समुद्रपत्नीनां पूर्णतारुण्यं
 सूचितम् । वर्षतौ तटोत्पीडकजलप्रवाहवत्यश्च । १३. यमुना, हलायुध-
 भृता आकृष्टा— इत्यत्र बलरामकृतयमुनाऽकर्षणरूपपुराणकथाऽनु-
 सन्धेया ॥

ग॥ अथवा संसारिषु कोवा त्वमिवपर्यामसर्वसुखः ॥ ८५ ॥

रत्नाकरोऽसि रमणोऽसि तरङ्गिणीनां

रामाङ्ग्निसेवनपरोऽसि रमापिताऽसि ।

सन्तानसैन्धवसुधासुरभीसुधांशून्

साराश्र सागर ससर्जिथ सारसाक्षीः ॥ ८६ ॥

ग॥ इत्यादिप्रतिपादितार्णववर्णनौ तौ मनीषिणौ क्रमेण विन्ध्या-
रण्यमणि समासाद्य कुत्रचित्सरसि कुतावगाहौ विधिवदनुष्ठितसन्ध्या-
र्चनौ भगवन्तमाराध्य वीध्रमन्तं तन्निवेदितमुपभुज्य तदीयगुणकथनेन
विश्रान्तिसुखमनुभवन्तौ सुखमासाताम् ॥ ८७ ॥

अथ ब्रह्मरक्षोऽपि वन्यान् विच्चिन्वन्मूगानतुमागादिमौ चातिवेगात् ।
हरेः कीर्तनं तत्समाकर्ण्य दूरात्स्मृतिं प्राप जन्मान्तरस्यात्मनश्च ॥

महात्मनोः पादतलाभिमर्शात्तयोः पवित्राम्बुसरोबरं तत् ।
दिष्ट्याऽस्य दृष्टेः पदवीं प्रपेदे पिपासितस्य द्विजराक्षसस्य ॥

तत्रानुयायिभिस्सत्रा यातुनः पिबतो जलम् ।

सत्त्ववृत्तिर्मतिर्जाता तदा सुकृतिनो यथा ॥ ९० ॥

स्मृत्वा दण्डधरोपदिष्टफणितिं मत्वा च तौ भूसुरौ

जीवात् निजराक्षसत्वविषमव्याधेः प्रसक्तौ हठात् ।

नत्वा दूरत एव तत्र शरणं गत्वा पदाब्जं तयो-

इशापादुत्तरितुं स राक्षसवपुः स्वोदन्तमाभ्यांजग्नौ ॥ ९१ ॥

भक्त्या यदुक्षमाभृदधीश्वरस्य प्रदक्षिणं कीर्तनमाचरंस्त्वम् ।

मुक्तो भविष्यस्यघतस्सहैतरिल्याहतुस्तं कृपयाऽथ विप्रौ ॥ ९२ ॥

किङ्करवाणींति भृशं शङ्कितवांस्तात् संसृतेर्मार्भैः ।

अङ्गुरिता परमहिता शङ्करवाणीह रामरामेति ॥ ९३ ॥

ग ॥ अथ सोऽपि ब्रह्मराक्षसो निजपरिवारपरिवृतस्तथैव यादव-
भूधरपरिसरमासाद्य भूमुरभाषितानुसारं निरन्तरमनुसन्धीयमानरामनामा-
तं पवित्रं गोत्रं परितः प्रदक्षिणीकुर्वन् सर्वं कालमपि यदुगिरिपतिचरण-
नक्षिनस्मरणसुखेनातिवाह्यन्नवर्तत ॥ १४ ॥

अथ यदुगिरिनाथो विस्मरन् राक्षसस्य
प्रबलवृजिनजालं तत्कृतेन स्तवेन ।
प्रसूमरशशिरोचिश्चन्द्रकान्ताइमलीला-
मभजत करुणायाः सद्गन्ना मानसेन ॥ १५ ॥

इह कतिचन सन्तो मां भजन्तो नितान्तं
मम परवशयन्ति स्वान्तमत्यन्तभक्तया ।
कलितसकलतीर्थानानयेतं युवां ता-
निति पतिरखिलानामादिशद्वारपालौ ॥ १६ ॥

रक्षकस्य त्रिजगतां तदनु द्वाररक्षकौ ।
रक्षसोऽन्तिकमासाद्य चचक्षाते हरेः कृपाम् ॥ १७ ॥

यातुधानस्स च मुदा सह गृहैश्च बान्धवैः ।
मेने कृतार्थमात्मानं तेने तत्पदयोर्नितिम् ॥ १८ ॥

तदनु च स चतुर्वेदी विधिवत्तचोदितेषु तीर्थेषु ।
गृहैरपि निजवर्गेममज्ञ चैवं प्रसन्नहृदयेन ॥ १९ ॥

प्राग्वेदपुष्करिण्यां पश्चाद्भेदे ततश्च पालाशो ।
यादव्यामथ पद्मे तीर्थे पाराशरे च विपुलजले ॥ २०० ॥

नारायणहृदे तद्वैकुण्ठपदप्रसिद्धगङ्गायाम् ।
खात्वा लेभेऽधिकृतिं खातुं कल्याणसरसि सुरवन्दे ॥ २०१ ॥

ब्राह्मं पवित्रं प्रतिपद्य रूपं कल्याणतीर्थेऽथ कृताप्लवानाम् ।
तेषां हरिद्वारपाणिपद्मैस्तापोर्ध्वपुण्ड्रादिविधिः प्रकृत्सः ॥ १०२ ॥

अथ मणिरिव शाणोद्धर्षणादुज्जवलत्वं

द्विगुणितमुपगम्य ब्रह्मसंघः स पूतः ।

मुररिपुपद्सेवोत्कण्ठया प्राप तूर्णं

मुदमिव सुविशालां श्रीपतेर्वासभूमिम् ॥ १०३ ॥

नारयणं नरकवारणनैजनामपारायणप्रवणभक्तपरायणं ते ।

आकर्णपूर्णनयनं कलशार्णवात्मजाताश्रितं श्रुतिनुतं सहसा प्रणेमुः ॥

कृत्वा चिरं चरणपङ्कजयोस्सपर्या

श्रीशस्य भक्तिभरितां यदुश्शैलभर्तुः ।

प्राप्यैहिकं सुखममुत्र च नित्यसूरि-

सेवारसेऽपि समभागमवापुरेते

॥ १०५ ॥

नारदोत्कमिदं वृत्तं शौनको मुनिसंसदे ।

प्रथितः कथयामास कथामृतपयोनिधिः

॥ १०६ ॥

इति श्रीयदुश्शैलनिवासिना जग्गु-शिङ्गरार्थेण विरचिते

श्रीयदुश्शैलचम्पूप्रवन्धे

चतुर्थः प्रपञ्चः

॥ श्रीः ॥
 ॥ श्रीहयग्रीवाय नमः ॥
 ॥ श्रीभते रामानुजाय नमः ॥
 पञ्चमप्रपञ्चः

सद्गुपेण ततः प्राह् नारदोक्तं स शौनकः ।
 मुनिभ्यस्तत्तदाख्यानं यथाप्राप्तक्रमं हरेः ॥ १ ॥

कदाचिद्वेदार्थं मलिनमतयो युक्तिशरणाः
 यथेच्छं शाक्याद्या नरमिव गदाः ग्लानिमनयन् ।
 तदा वेदाः श्रीशं भिषजमुपगम्याऽखिलरुजां
 कृपापारावारं प्रणतशिरसस्तुष्टुवुरमी ॥ २ ॥

गुणांस्ते व्याख्यातुं परमपुरुषात्यद्भुतगुण-
 प्रवृत्तास्साकल्याद्वयमिह तलस्पर्शिवचनैः ।
 तदीयैकैकांशेष्वणुतरविचारेऽपि बहुशः
 परब्रह्मन् आन्तास्तदतुलमहिन्ने तव नमः ॥ ३ ॥

विभर्षि ब्रह्माण्डान्युदरकुहरे तेष्वणुतरे
 तथाऽन्तर्यामी त्वं वहिरसि सुदूरेऽपि च ततः ।
 स्वतन्त्रसर्वेशस्तदपि करुणायत्तहृदयो
 वचोतीतानन्ताद्भुततरमहिन्ने तव नमः ॥ ४ ॥

श्रीवत्साङ्क चतुर्भुजाब्जनयन प्रावृट्पयोदद्युते
 पत्रीशध्वज पद्मनाभं परमव्योमाधिवासं प्रभो ।
 भक्तापद्मयपनोदनब्रतं लसत्पञ्चायुधं श्रीपते
 कारुण्यामृतवर्षमत्रभवतो याचामहेऽस्मी वयम् ॥ ५ ॥

इति प्रणम्याथ समुथितांस्तान्वेदान्मुकुन्दः कुशलानुयोगैः ।
सम्मान्य तेषां विपदं विदित्वा तत्प्रार्थनां पूरयितुं जगाद् ॥ ६ ॥

दत्तात्रेयाऽभिधया धात्र्यां तावत्कृतावतारोऽहम् ।
संस्थापयामि तत्त्वं मम शिष्यत्वं समासदत् यूयम् ॥ ७ ॥

अनुगृह्ण तथा वेदानवतीर्थं च भूतले ।
वेदपुष्करणीतीरे चक्रे काषायसङ्घाहम् ॥ ८ ॥

अथान्तेवासिभिर्वेदैर्युक्तः पद्मापतिर्थतिः ।
परतत्त्वमुपन्यस्य स्वतत्त्वं सम्यगातनोत् ॥ ९ ॥

शाण्डिल्यनामाऽपि मुनिर्महात्मा दर्भाख्यतीर्थस्य तटे तपस्यन् ।
प्रकाशयामास च पाञ्चरात्रप्रमाणवाक्यैः परतत्त्वसारम् ॥ १० ॥

ग ॥ तदनु जगति परिवद्धेषु वौद्धेषु खण्डितेषु पाषण्डेषु
क्षीणोदयेषु काणादेषु ल्लनेषु जैनेषु निरस्तेषु समस्तेषु पीतरकुमतिमतेषु
परमामोदकाष्ठामध्यतिष्ठदयं नारायणपरतत्त्वसिद्धान्तः ॥ ११ ॥

ग ॥ एकदा तु तत्र तौ दत्तात्रेयशाण्डिल्यौ समन्ततोऽन्तेवासि-
जनसंसेवितान्तरौ परस्परसन्दर्शनाभिनन्दितामन्दानन्दकन्दलै मुकुन्द-
कथामरन्दनिष्ठन्दभिलिन्दायमानमानसौ ब्रुसीमधिष्ठाय सत्कथाकथन-
मित्थं प्रावर्तयताम् ॥ १२ ॥

शरणागतरक्षणेन साकं न परो धर्मचयः प्रयाति साम्यम् ।
अवलोकितपूर्वं एव यस्मादपि तिर्यक्षु महानयं हि धर्मः ॥ १३ ॥

अस्मिन्नेव महावने वनचरो भीतो नरो व्याघ्रतः
कश्चिच्छास्त्रिनमारुरोह शरणं प्रापच्च कश्चित्कपिम् ।
निद्रालुं विनिपात्य तं कपिमधस्तद्वयाव्रसञ्चोदनात्
स्वस्य क्षेपणमाश्रुतेन कपिना तेनैव संरक्षितः ॥ १४ ॥

किञ्च -

नालीजङ्घो हंसवर्यः कुवेरान्मित्राद्विप्रं निस्त्वमेकं समर्चय ।

पश्चाद्विज्ञो भोक्तुकामेन तेन स्वर्गं प्राप्य प्रापयत्तं च पापम् ॥ १९ ॥

ग ॥ एवमेव श्रवणमधुरायां हृदयारविन्दसंस्मोददानचतुरायां
विविधकथायां प्रवर्तमानायाम् - ॥ २६ ॥

पराशरः पुराणस्य कर्ता मैत्रेयमाश्रितम् ।

ज्ञानेन पूर्यन् प्रापत्तं देशं चाशृणोत्कथाः ॥ २७ ॥

तुलसीसदृशी न हृश्यतेऽन्या सुमनस्सु प्रियतां गता मुरारेः ।

इह कापि पुराप्रवृत्तिरार्थैः कथिता यादवशैलनायकस्य ॥ २८ ॥

राजा वभूवाच्युतपादभक्तो यथार्थनामा किल धर्मकेतुः ।

नारायणं पूजयितुं कदाचित्समासदद्यादवशैलशृङ्गम् ॥ २९ ॥

पुरोधसोक्तान्यथ कल्पयित्वा पुष्पाणि गङ्गेयमयान्युदारः ।

आनर्चं तैरेव सुमः रमेशं भक्ष्याणि भोज्यानि निवेद्य तस्मै ॥

ग ॥ एवं नवदिनानि नवनवानि समर्चनानि विधाय परेद्युरपि -

आसायमरविन्दाक्षमभ्यर्थ्य स महीपतिः ।

प्रासादं सत्कथालापैर्विप्रैस्सह समाविशत् ॥ २२ ॥

ग ॥ अथ चरमगिरिपरिसरविपिनज्योतिर्लतानिकुरुस्वप्रमुषित-
निजतेजःप्रकर इव व्यपगतार्चिषि भास्वति सलिलनेतुः प्रचेतसोऽनुषङ्गा-
दिव तिग्मतां परित्यजति प्रतिदिवसमपि विरहितवसुरेव सविताऽयमभि-
सरति मामिति रुषेव राक्ताम्बरपरिग्रहवत्यां वरुणहरिति पतिविरह-
विधुरनळिनीनिवहास्वादितासु मधुब्रतगरलगुळिकासु तपनास्तमय-
कुशलवार्तामावेद्य समुद्रोधयितुं निजसुहृदं विचिन्वतीव समन्ततः शनैः
सञ्चरति मरुति सन्ध्यार्चानिभृतेषु भूसुरेषु दीपपलवाङ्करेषु गृहाङ्गेषु
विहारनिरतेषु कामिजनेषु - ॥ २३ ॥

सूर्याग्निसन्तप्तसुराध्वभाण्डे सन्ध्या स्वरागात्मकशालिधान्यम् ।

इन्द्रस्कूर्चैरवलोडयन्ति नक्षत्रलाजान् सहसा चकार ॥ २४ ॥

वियद्वूमान्तर्भुवि रात्रिवायसी निशाकराण्डं विनिवेश्य पाण्डुरम् ।

कलङ्कशाबाय सितोऽुतण्डुलं पुरैव संगृह्य किलाभिरक्षति ॥ २५ ॥

इत्थं प्रसक्तमहरत्ययमासनस्थो

यावद्विलोक्य स धराधिपतिर्जहर्ष ।

तावद्वयथामपि परां समवाप गीर्भि-

र्गन्धर्वयोर्वियति निर्गलिताभिरित्थम् ॥ २६ ॥

इदं चित्रं चित्रं कनकसुमपूजां नृपतिना

कृतां हित्वा साक्षादपि यदुगिरीशः श्रितनिधिः ।

यथालाभाभिरुद्धिजवरसपर्यां तु तुलसी-

दलैः कृपां दूरादपि शिरसि धत्ते यदधुना ॥ २७ ॥

अथ धर्मकेतुरुपपत्रसंशयो यदुश्लेष्मतुरुपगम्य मन्दिरम् ।

तुलसीसजस्तु हरिमूर्ध्नि संधृताः स ददर्श हेमकुसुमं नकिंच्चन ॥

अथ विचिन्त्य विचित्य च तं द्विं छ्रुतनमस्कृतिरेष महीपतिः ।

कथमुपाचरदार्य हरिं भवानिति शनैस्तमपुच्छदुपह्वरे ॥ २९ ॥

जीवेशयोर्गुणनिरूपणमप्युदारं भक्तिस्वरूपमुपचारविधिं च विष्णोः ।

एकादशीत्रतफलं तुलसीप्रभावं राज्ञे द्विजः स कृपयोपदिदेश तस्मै ॥

स धर्मकेतुः परयाऽथ भक्त्या पूजां तुलस्या परमस्य पुंसः ।

विधाय लेभे मुदमूर्जितां तद्यदुक्षमाभृद्यितप्रसादात् ॥ ३१ ॥

ग॥। एवमेव विविधकथारसपरिप्लावितहृदयास्ते दत्तात्रेयाद्या
समुत्थाय यदुभूधरमधिगतानि तत्तत्तीर्थक्षेत्राणि निरूप्य चैवं कथया-
मासुः ॥ ३२ ॥

हेयान् विहाय विषयान् प्रथमाश्रमस्थो
 मत्वा समृद्धिमपि पद्मभुवस्तुणाय ।
 यो विष्णुचित्तमुनिरादिह मुक्तिमाप
 नारायणहृदते तमुपास्महेऽन्तः ॥ ३३ ॥

वसिष्ठपुत्राः कुशिकात्मजस्य शापादवाप्य श्वपन्त्वमुत्रम् ।
 पलाशतीर्थस्य तटेऽत्र सर्वे शापाद्विमुक्ताः कृपया मुरारेः ॥ ३४ ॥

सीतारण्यमिहात्र किञ्च नयनक्षेत्रं पुरो दृश्यते
 योगारुदनृसिंहमन्दिरमिदं क्षेत्रं वराहाकृतेः ।
 ज्ञानाश्वत्थतरुश्च पञ्चमगवद्भूत्काश्रयक्षेत्रमप्यत्र
 श्वेतमृदत्र पत्रिपतिना संस्थापिता राजते ॥ ३५ ॥

इति तत्र मुदावलोकमानाः मुनयोऽन्येऽपि वसन्ति यादवाद्वौ ।
 वयमप्युपगम्य तं गिरीन्द्रं निवसामेत्यवदत्सनारदोऽस्मान् ॥ ३६ ॥

इत्युक्त्वा यदुशैलं तमभिगन्तुं समुत्सुकः ।
 व्यासाद्यैस्साकमस्माभिः प्रतस्थेऽथ स नारदः ॥ ३७ ॥

पथि पद्मानाभपदपद्मसंभवां सरितं विलोक्य भरितास्तदा मुदा ।
 मुनयो नयोज्जवलधियस्तिर्तीर्षवस्तरणिं समारुरुहराश्च वैणवीम् ॥

अथ कर्णधारशतचोदिताऽपि नौः प्रबलेन चक्रपवनेन पीडिता ।
 द्वविष्टवैश्च बहुभिस्तदूर्भिभिः जनयांबभूव मुनिसंसदे भियम् ॥ ३९ ॥
 ग॥ अथैतदखिलमपि भगवतो भार्गवीभर्तुरेव मायाबलेनेति
 निश्चितेन पराशरसुतेन चोदितेषु कर्णधारेषु विरहितप्रयतनेषु नौरियं
 स्वयमेव विस्मयप्रतीरयोरपरणिमखिलमपि मुनिगणमारोपयामास ॥

गोदावरीतीरमथोपयातास्तपोधनाः खानविधिं विधाय ।
 सन्ध्यामुपास्याच्युतमन्तरङ्गे निधाय तत्रैव सुखेन तस्थुः ॥ ४१ ॥

तत्रोऽछवृत्तिरिति कश्चन दुर्विधोऽभू-
द्विप्रोऽतिथिप्रिय इति त्वपरो धनाढ्यः ।

मुक्त्वा तमाढ्यमपि सत्त्वगुणैर्विहीन-
मातिथ्यमापुरखिलाः मुनयोऽपरस्य

॥ ४२ ॥

दुर्वारगर्वभरितोऽन्यतिथिप्रियोऽसौं
बोद्धुं प्रवृत्तिमधनस्य तु तस्य गच्छन् ।
लक्ष्मीकृपात्तविभवं तमुदीक्ष्य गाधि-
पुत्रोपदेशविलसन्मृदुबुद्धिरासीन् ॥ ४३ ॥

त्वरया विलङ्घय सरणि दीयसीं हरिणैररण्यशरणैश्च कैश्चन ।
अनुयायिभिश्च मुनयः प्रपेदिरे यदुश्लशृङ्गमधिकोऽवलं श्रिया ॥ ४४ ॥

पूर्वं कर्णपथंगतानि विविधान्यालोक्य तीर्थाणि च
क्षेत्राण्यप्यतिमञ्जुलानि मुनयस्सर्वेऽपि साकं मृगैः ।
आनन्दाभिधनिमज्जिता अपि पुनः कल्याणतीर्थे शुभे
स्नात्वा मन्दिरमिन्दिराप्रणयिनो नारायणस्यागमन् ॥ ४५ ॥

ग ॥ अथ निरतिशयप्रमदपरवशाशेषसुरेशमुखाकाशचरसुन्दरी-
जनमधुरगीतिकथाविशदीकृतरमेशयशोविशेषे पतगेशोपशोभितकेतनस्तंभ-
मणितोरणांशुजालप्रकाशिते द्वारदेश एव विधिवदुपरचितप्रणतयः प्राकार-
मभितः कृतप्रदक्षिणास्तपस्त्विनश्चमूरुसमूहसमाकुलितसमीपभागाः क्रमेण
दिव्यसूरिगणमभिवन्द्य रमेशचरणाम्बुरुहसमीपमशिश्रयन् ॥ ४६ ॥

सौन्दर्यातिशयप्रतारितजहत्पद्मक्रियाक्षिद्वय-
क्षिप्रापानिमिष्ट्वभक्तजनतासंसूचितप्राभवम् ।
लक्ष्मीवक्षसमिन्द्रनीलसुषमं लावण्यलीलागृहं
तं नारायणमादरेण मुनयो दृष्टा न वृत्तिं ययुः ॥ ४७ ॥

मनोहरमुखाम्बुजो मधुरमन्दहासच्छला-
 न्मुहुर्मदनमाधुरीं परिहसत्रिवान्तमुखे ।
 रमामुरसि पार्श्वयोरपि विधाय नीलां भुवं
 महेषु विहरंश्च तैस्स समदर्शि रामप्रियः ॥ ४८ ॥

स्वच्छन्दं यदुशैलसानुषु कृतावासं महामायिनं
 दैत्यं द्रागहिनामकं हतवर्तीं युद्धे सलीलं स्वयम् ।
 भक्ताभीष्टमनारतं प्रददर्तीं दिव्यावज्जमध्ये स्थितां
 पद्मां पद्मकराम्बुजामभयदामैक्षन्त ते तापसाः ॥ ४९ ॥

शाणिष्ठल्यस्म तु दर्भतीर्थनिकटे तप्त्वा तपो दुश्चरं
 सन्तुष्टाद्यदुशैलभर्तुरसिलत्राणाय लव्ध्वा वरम् ।
 आनीयोत्तरदिग्बिशोभिवदरीक्षेत्रात्तदाख्यं तरुं
 पूर्वं यं निदधे यदुक्षितिधरे तं च प्रणेमुस्ततः ॥ ५० ॥

चक्रं च शङ्कं कपिलं सुदासं ब्रह्मं च पुण्यं पुलहं मनुं च ।
 तथा धनुष्कोऽन्यभिधं च दृष्टा तीर्थान्यदृष्टानि ननन्दुरेते ॥ ५१ ॥

तस्माद्यादवशैलोऽयं बहुधा नामभिस्वयम् ।
 पुष्करः पद्मकूटश्च तथाऽनन्दमयश्च सः ॥ ५२ ॥

वैकुण्ठवर्धनक्षेत्रमिन्द्राक्षेत्रमेव च ।
 दाक्षिणं बदरीक्षेत्रमित्यपि प्रणिगद्यते ॥ ५३ ॥

इति विविधकथाभिर्यादवक्ष्माधरेन्दोः ।
 मनसि मुनिजनानां तद्विद्धक्षां प्रकल्प्य ।
 तदनु सविनयं तैः शौनकः प्रार्थितस्सन्
 पुनरपि यदुशैलं साकमेतैः प्रपेदे ॥ ५४ ॥

ग॥ तदनु विधिवदुपदर्शितेषु पुण्यसलिलेषु क्रमशः कृतस्त्रपनप्रमुखानखिलानपि मुनिसुख्यानानीय स शौनको मन्दिरमिन्दिराप्रणयिन्-स्तत्र च विचित्रमणिपीठमधिरूढस्य दिव्यासनकमलस्य कोमलिमान-मध्यधरयता पदपद्मयुग्मेन संभावितमणिमञ्जीरहंसकपरिकरं प्रणतजन-सुलभविभूतिद्वयजयकाहक्षीशङ्कावहेन जड्डायुग्मेन विराजमानं रंभाकरभ-करप्रियं भावुकेनोरुदेशेन भासमानं कटितटघटितकिङ्कणीकाञ्चीगुणो-दरबन्धनोपशोभितं वक्षोगृहलक्ष्मीसमारोहणसोपानालिभिरिव त्रिवलि-भिरमिरज्जितं श्रीवत्सकौस्तुभवनमालालंकृतमुरोगृहमधिरूढया जलधि-तनूजयोपगूढं केयूरकटककङ्कणालंकृतमुजगपतिभोगसद्वशमुजदण्डचतुष्टयं अभयमुद्राभिव्यक्तसकलजगदवैकतानतामिरामं सुदर्शनपाञ्चजन्यकौमो-दकीपरिष्कृतपाणिपङ्कजं वैवेयकव्याजाभिगुप्तगळसौन्दर्यं मरकतमकर-कुण्डलमण्डितगण्डदेशं मन्दस्मितमधुरमुखारविन्दं मणिमकुटरुचिपरिमु-षिततरणिशतकिरणप्रकरं पीताम्बरधरं जेतारमसुराणां त्रातारमवनतानां मातारं भुवनत्रयाणां समवायं सौन्दर्यस्य लीलागृहं लावण्यस्य कुलभवनं कारुण्यस्य नारायणं रामप्रियं च तस्यै मुनिसंसदे दर्शयामास ॥ ५५ ॥

ग॥ अथ तस्य पुण्डरीकाक्षस्य नारायणस्य निरूपमं रामणीयं क-
निर्वर्ण्य निरवधिप्रमोदोऽयमुपवर्णयामास शौनकमुनिः ॥ ५६ ॥

किं शिक्षिता मधुरता ब्रजगोपिनेत्रैः

त्वन्मोहिनीत्वसमयादनुवर्तिता किम् ।

यन्मोहयत्यहह भक्तजनानपीदं

नेत्रं तवाव्जसदृशं यदुशैलनाथ ॥ ५७ ॥

एकं ते नयनं परिस्फुरति चेत्किंचित्तदोन्मेषणं

पद्मानामितराक्षिकान्तिमिळनादिन्दीवरोन्मीलनम् ।

एवं स्थावरवस्तुमोहकरणेऽप्युत्साहिनी लोचने

दृष्ट्वा भक्तजना इमे तव कथं मुह्यन्ति नैव प्रभो ॥ ५८ ॥

जलधिरिव वदनविम्बं फणिपतिशय्येव तावकं नयनम् ।
त्वमिव च तन्मध्यगता लसदसितकनीनिका जयति ॥ ५९ ॥

औंदार्यशान्तिकरुणारसपूरपात्र-
मन्तःप्रमोदभरसूचकमीक्षणाव्जम् ।
भक्तानु पृच्छति सुखं वचनं विना कि-
र्मचाक्तेरुचितमाचरतस्तवेदम् ॥ ६० ॥

येवाऽनीश्वरमेव चाहुरखिलं मत्वाऽपि तत्सेश्वरं
त्वां जानन्ति हरेण पङ्कजभुवा तुल्यं हठाद्यथवा ।
तान् सर्वान् नृमृगान् ग्रहीतुमुचिता दग्धागुरा विस्तृता
तत्सौन्दर्यगुणैर्निवद्धमधुना मन्येऽखिलं विष्टपम् ॥ ६१ ॥

चित्रं चित्रतरं त्विदं वत महचित्रं समालोक्यतां
स्वैरं तिष्ठति यादवाचलगुहामध्ये हरिः कश्चन ।
आस्यं तस्य तु पुण्डरीकमथ तन्नेत्रद्वयं पश्यत
त्वेकं तत्सितघृष्टिभूक्षपतिमप्यन्यद्विद्वोटकम् ॥ ६२ ॥

नयन नय न तावन्मां परांकोटिमित्यं
तव निरुपमरूपं वर्णयन्तं यथेच्छम् ।
अहमतिकठिनात्मा कोमलात्कोमलं त्वं
किमपि वत भवेद्वा दृष्टिदोषापराधः ॥ ६३ ॥

हरिः— सिंहः, विष्णुश्च । आस्यं पुण्डरीकं, शार्दूलं कमलं च ।
एकं नेत्रं— ऋक्षपतिमपि सितघृष्टिं भलूकाधिपतिमपि व्येतवराहमिति
विरोधपक्षे । तत्परिहारपक्षे तु— सिताः घृष्टयः यस्य तं शुभ्रांशुम् ।
ऋक्षपतिं च— नक्षत्रेशमिति च । अन्यत्रेत्रं तु हरिद्वोटकम्— हरिद्वर्णश्चं
सूर्यं च पश्यतेत्यन्वयः । चन्द्रसूर्यौ च नेत्रे इति भावः ॥

मूढात्माऽहं निरवधिमदः पातकी वीतलज्जो

याचे किञ्चिद्यदुगिरिपते मङ्गलाशासनार्थम् ।

त्वंत्राभ्यामसकृदपि महृषिदोषापनुत्त्यै

पूर्वाचार्यैरचितमुचितं मङ्गलं यत्तदस्तु

॥ ६४ ॥

अस्तोद्यत्तपनं तदोदितविधु द्वित्रोल्लसत्तारकं

सायाहे गगनं घनान्तरगळत्सौदामिनीसंयुतम् ।

वक्त्रं वारिजिलोचनं हसति ते नासाललाटस्थल-

न्यस्तश्रीघनसारविन्दुरुचिरं मध्योल्लसत्कुङ्कुमम् ॥ ६५ ॥

कुचसूचककृष्णविम्बयुग्मं तव वक्षोभुवि हन्त संविभाति ।

कमनीयतरे करोपधाने इव कृपे हृदयालयेन्द्रायै ॥ ६६ ॥

ग॥ इति बहुतरानितरसुलभमधुरतरमुनिवरफणितिनिशमनपर-
वशयदुगिरिपतिपरमकरुणारसपात्रीभूतस्सकलमुनिगणपरिवृत्स्स शौनक-
मुनिरथ गिरिशिखरतलमपि समधिरुद्ध्य ॥ ६७ ॥

प्रहादैन सुतेन सन्ततमुपन्यस्तानि तत्त्वाक्षराण्यस्मिन्

दुष्टतमस्य चेतसि रिपोर्लग्नानि वा नैव वा ।

इत्युन्मील्य दृशौ सुदूरमथ यो भित्वाऽस्य वक्षो

नखञ्चालापञ्चकदीपिकां प्रचुरयन्वैषतेवैक्षत ॥ ६८ ॥

योगासनस्थं नरसिंहरूपं नारायणं तं प्रणिपत्य भक्त्या ।

तद्भक्त्वात्सत्यगुणं विचिन्त्य प्रकाममन्तः प्रमदं प्रपेदे ॥ ६९ ॥

तुष्टाव चैवम् ।

नखरा अपि ते खराः य आसन्

हृदयोद्देदविधौ हिरण्यकस्य ।

त इमे दधते च शोणकान्ति

तदसूक्सङ्गमतः किलाब्जनेत्र

॥ ७० ॥

स्तम्भान्तरादपि जनिं मनसाऽप्यचिन्तयं
 रूपं कराळनखराग्रशितायुधं च ।
 प्रहादमेकमभिरक्षितुमेव गृह्णन्
 तादृग्रिपुं समवधीर्नृहरे नमस्ते   ॥ ७१ ॥

ग ॥ इति भगवतो नरहरेस्सन्दर्शनेन सन्धुक्षितामन्दानन्दास्तं
 सुविस्तरस्तोत्रवचनैः संस्तूय निरस्तसमस्तप्रकृतिविकृतयसुकृतिनस्ते
 मुनयस्तत्रैव यदुगिरिभुवि भगवतो नारायणस्य सेवारस एव समुत्सुक-
 मनसस्समभवन्   ॥ ७२ ॥

इति यदुगिरिशृङ्गे नित्यमुक्तैरलभ्यां
 परमपुरुषसेवासम्पदं साधयन्ती ।
 मुनितिरतिवेलं सा समासाद्य मोदं
 न्यवसदपि परं तद्व्योम मत्वा तृणाय   ॥ ७३ ॥

इति श्रीयदुश्शैलनिवासिना जग्गु-शिङ्गरार्थेण विरचिते
 श्रीयदुश्शैलचम्पूप्रबन्धे
 पञ्चमः प्रपञ्चः

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीहयग्रीवाय नमः ॥

॥ श्रीभते रामानुजाय नमः ॥

षष्ठः प्रपञ्चः

अथ व्यतीते सुमहत्यनेहस्यं गिरीन्द्रस्समयानुरोधात् ।
लोके समृद्धिर्नहि शाश्वतेति वदन्निवारण्यमभूतप्रभूतम् ॥ १ ॥

धृत्वाऽपि माधवमहर्निशमन्तरङ्गे
मुक्तो बहिस्समभवं नतु डम्बरेण ।
एकान्तवृत्तिरुचिता सम सर्वधापी-
लालोच्य किं यदुगिरिर्निभूतो वभूव ॥ २ ॥

प्रागेव श्रीशसान्निध्यांद्विविक्तोऽपि विविक्तताम् ।
पुनरप्यद्य संप्राप पर्वतः सर्वतोऽप्यसौ ॥ ३ ॥

तरक्षुकिटिगण्डकपूवगभलुकेहामृगा-
द्यनेकमृगसञ्चयैः परिवृतो यदुक्षमाधरः ।
स्वकीयशिखरेऽनिशं स्थितिजुषो नृसिंहाकृते-
हरेरिव मृगेन्द्रतां प्रकटयस्तदाऽवर्तत ॥ ४ ॥

महागमप्रान्तचरैरनेकैः प्रकाशितश्रुत्यभिरामवाग्मिः ।
द्विजैरुपेतः परितोऽयमद्रिः पुरा यथाऽद्यापि तथा चकास्ति ॥

तदन्तरे श्रीपतिना फणीन्द्रो वैकुण्ठलोके भुवनावनाय ।
सञ्चोदितशीर्षसहस्रशृङ्गविन्यस्ततच्छासनभार आसीत् ॥ ६ ॥

पादाभावेऽपि मधुरस्लोकोऽयं भुजगेश्वरः ।

भूमाववतितीर्षुस्सन्नभूद्वनभाग्यतः ॥ ७ ॥

आसीद्वूतपुरीति नाम नगरी यज्वाऽवस्तकेशवा-

भिख्यस्तत्र विपश्चिदस्य तु सती श्रीकान्तिमत्याह्वया ।

पुत्रार्थं तपतोस्तयोरभिमतं यच्छन्नसौ भोगिराट्

संसारे भ्रमतां हितं कलयितुं प्रादुर्बभूव प्रभुः ॥ ८ ॥

जन्मशैशवमुखं च विकारं प्राणिनां चिरनिवद्वमस्याम् ।

किं स्वयं समनुभूय तुनुत्सुभर्गिराडवततार दयालुः ॥ ९ ॥

अथ कालेषु विधिवस्तितृष्णुभक्तियः ।

रामानुज इति ख्यातो वभौ शाखेषु शिक्षितः ॥

अथोपनीतश्च विवाहितश्च प्रशस्तकालेषु मुदा पितृभ्याम् ।

रामानुजोऽसौ सुखमास नित्यं कालं क्षिपन् दर्शनदर्शनेन ॥ ११ ॥

ग॥ तदनु करिगिरिनगरीमधिवसन्तं यादवप्रकाशमसङ्काशं विपश्चितं विनिश्चित्य तच्छात्रभावमवलम्ब्य क्रमशः निजप्रभाप्रतिभामहिमादिभिरभिभूतेम परमसहमानेन गङ्गायात्रामिषेण गूढं हन्तुकामेन तेन सहानुयातोऽयं रामानुजो मध्येपर्थं स्वपितृष्वसृतनयप्रतिबोधितो निभृतं विनिवृत्त्य पिपासितयोशशबररूपिणोरमावरदराजयोः प्रभावेन काञ्ची पुनरपि प्रतिपद्य शालकूपात् भगवतः पानीयानयनकैङ्कर्यधुरीणो बभूव ॥

पश्चादासाद्य काञ्चीं पुनरपि कुटिले यादवे सान्त्ववाग्निभः

कृत्वात्मानं विशेषात्सुहृदमुपदिशत्यादरात् श्रौतमर्थम् ।

कप्यासश्रुत्यपार्थं वदति चकितधीस्तत्र रामानुजोऽसौ

तत्साध्वर्थं प्रकाश्य प्रकुपितमनसा तेन निर्यासितोऽभूत् ॥

श्रीरङ्गे वसतोऽथ यामुनमुनेराकारणालक्ष्मणः

पूर्णार्थेण समेत्य तन्नगरतो दृष्टा वहिस्तं मृतम् ।

तद्वावार्थनिवोधनेन सहसा तस्याङ्गुल्लीः कुञ्जिता-

स्तिस्तोऽपि प्रविसोच्चे रङ्गमनवाप्यायात्स काञ्चीं शुचा ॥

व्याजैस्तु कैश्चित्तदनु स्वपत्रीं विहाय साध्वीमपि लक्ष्मणार्थः ।

निजावतारं सफलीकरिष्यन् तुर्याश्रमं तत्र समाललम्बे ॥ १५ ॥

यतिराजाख्यविरुद्धं लक्ष्मा वरदनिर्भितम् ।

कूरेशदाशरथ्यादिशिष्यैरेप व्यराजत ॥ १६ ॥

तं यादवं चापि विधाय शिष्यं यतीश्वरस्साधुगुणैर्विनीतम् ॥

हस्त्यद्रिनाथेन समर्पितोऽभूदाकाङ्क्षमाणाय च रङ्गनेत्रे ॥ १७ ॥

आसाद्य रङ्गनगरीं दृष्टा तस्याः श्रियं स यतिराजः ।

दिष्टया दृष्टेति मुदा तुष्टावेत्थं सशिष्टजनसङ्घः ॥ १८ ॥

कलानिधिः शुद्धतमा पुरीयं श्रीरङ्गनाम्नी शशिमूर्तिरैव ।

यत्र स्फुरन्मेचककायकान्तिस्सारङ्गमूर्तिसुतरां चकास्ति ॥ १९ ॥

ग ॥ अथ रङ्गनाथप्रहितमहितामितातपत्रचामरादिनिजबिरुदजातै-
रनुगम्यमानस्समुपगम्य मन्दिरं भगवतो रङ्गशायिनः प्रणम्य प्रतिपद्य च
तदीयप्रसादादिकं विभूतिद्वयनायकाख्यविरुद्धं च पञ्चाचार्यपदाश्रयोऽयं
रामानुजः श्रीभाष्यादिमहाग्रन्थान् संसृतिग्रन्थिनिहन्तन् निखिलावनी-
तलावनाय निर्माय सकलमवनीतलं पादपरिचयपवित्रिं परिक्रम्य
शारदादत्तभाष्यकारामिधशेषाचलाधीशस्य शङ्खचक्रे च समर्प्य दिगन्त-
विश्रान्तकीर्तिस्समुदृजम्भत ॥ २० ॥

भूम्यां तदा कोऽपि च नास्ति नास्तिको

नावैष्णवो नापि च नारकास्पदम् ।

भेदो विभूतिद्वितयस्य नाभवत्

रामानुजेऽस्मिन् प्रथिते जगद्गुरौ ॥ २१ ॥

अन्यांश्च दृष्टाऽस्य गुरोर्महिन्नो विशङ्कच लीलाविभवक्षयं च ।

स सर्जे रङ्गाधिपतिर्नैशंसं चोलेश्वरं कब्रन वैष्णवारिम् ॥ २२ ॥

ग॥ तदनु निर्बन्धमात्रसाधनीयनिजपक्षस्य चोलराजस्य पीडनेन
शिष्यजनपरिवृतोऽयं यतीश्वरो निजगुहशिष्याभ्यां पूर्णार्थकूरनाथाभ्यां
केवलं विरहितस्समनुद्रवतश्चोलभटान् मन्त्रितवालुकाप्रकिरणेन निरुद्ध्य
वन्येन पथा निर्गत्य शबरावासं कञ्चनाचलमाससाद् ॥ २३ ॥

ग॥ तदानीमेव पथिकजनवितथमनोमथनपृथुलमन्थनायमान-
पाथोधरनिकरपरिष्कृतसुरपथः कलकण्ठनीलकण्ठकुलपद्मनटनपरिशिक्षण-
चटुलतटित्पटलः आसारनीरपूरकर्दमितदुश्चरकच्छभागः दिवान्धंकर-
णेऽपि चतुरो निशायुगीकरणेऽपि निपुणशिशलामृदूकरणेऽपि कुशलः
कोऽपि समयस्समुद्भूम्भत ॥ २४ ॥

वा॥ तदानीं तु ॥

अदृष्टहंसागमनावस्पष्टाब्जावलोकनौ ।

आस्तामाकाशकासारौ समानौ प्रावृडागमे ॥ २५ ॥

पांसुषु स्मृतिरपां सुषुवे प्राक्छान्तिसौरभगुणं जलदर्तौ ।

सत्पथस्थितिजुषः स्वयमेत्य क्षुलकेष्वपि गुणं जनयन्ति ॥

तदा इयामव्युक्तपङ्किकन्धरानिलजातयोः ।

सङ्कर्षणे कबन्धाद्या लङ्केवासीद्वराऽखिला ॥ २७ ॥

नायं मेघः कालसर्पेऽन्तरिक्षे नेयं विद्युत्त्रिसृता तस्य जिह्वा ।

यस्मात्सर्वत्रोद्विरत्येषवेगात् क्रोधाविष्टस्वं विषं सप्रणादम् ॥ २८ ॥

अभ्वरान्तस्समुज्जूम्भत्पयोधरमनोहराः ।

ननन्द वर्षाः संवीक्ष्य शिखण्डिकुलमप्यहो ॥ २९ ॥

तत्र नीरदसुखावलोकनादप्यतीव मदमापुरज्ञनाः ।

कामुकी जगति जातुचित्स्वयं जायते नहि विवेकशालिनी ॥ ३० ॥

ग॥ तादृशेषु प्रावृपेण्यवासरेषु शीतवातादिभिः परिङ्गेशितस्स-
यतिपतिस्तत्र निखिलैरनुयायिभिस्सममङ्गीकृत्य शबरकृतसपर्या पश्चिम-
यैव दिशा वहिपुष्करिणीं मिथिलाभिधां पुरीं सालग्रामक्षेत्रं च पदपद्म-
परिचयेन पवित्रीकृत्य नृसिंहक्षेत्रमपि समाजगाम ॥ ३१ ॥

तत्राभिवन्द्य नरसिंहसुपास्यमन्त्रं तचोलराजमरणे रचितप्रयत्नः ।

कृत्वाभिचारकविधिं च यतीश्वरोऽसौ लोकावैकफलतां प्रकटीचकार ॥

द्रष्टुं भक्तग्रामपूर्णं सुशिष्यं भक्तग्रामं प्राप्य पश्चाद्यतीशः ।

लक्ष्मा भक्तया कल्पितां तत्सपर्या कञ्चित्कालं तत्र शिष्यैरुवास ॥

तत्राभवद्विद्वलदेवनामा राजाऽश्रितो वौद्धगुरुं चिरेण ।

जग्राह रक्षस्तु सुतां तदीयां मन्त्रौषधैरप्यनवासवाधम् ॥ ३४ ॥

वौद्धान् गुरुन् भोजयितुं गृहे स्वे तान् प्रार्थयामास नृपः कदाचित् ।

दिलीश्वरेणासि जितोऽङ्गहीनस्त्वमित्यनादृत्य नृपं जहुस्ते ॥ ३५ ॥

तदनु सपदि भक्तग्रामपूर्णेन तेन स्वयमधिकदयेन प्रेरिता राजपत्री ।

पतिमवददमेयप्राभवो यत्यधीशः सशरणमुपगम्यः श्रेयसे नस्त्वयेति ॥

तथेत्यभ्युपेत्य क्षितीन्द्रो यतीन्द्रं

निनायात्मगेहं मुहुः प्रार्थ्य भक्तया ।

स रामानुजार्योऽनुजग्राह शिष्यं

पदान्मभोजतीर्थप्रदानान्महीशम्

॥ ३६ ॥

इत्थं समाश्रितजनान् परिपातुकामो
 रामानुजो नगरवासमपि प्रकल्प्य ।
 राज्ञस्तुतां प्रहहतामपि पादतीर्थ-
 दानेन मुक्तविपदं कृपया चकार ॥ ३९ ॥

तादृञ्जहिमा विनतो विशेषान्तृपस्सहात्मीयजनैर्यतीन्द्रम् ।
 संश्रित्य लेभे सुकृती स पञ्चसंस्काररूपं विभवं दुरापम् ॥

विष्णुवर्धन इत्याख्यां गुरुदत्तां प्रपद्य सः ।
 नृपतिर्निर्तरां रेजे सात्त्विकीं वृत्तिमाश्रितः ॥ ४० ॥

तदनु विदितवृत्तानावृतान् वाददक्षान्
 दशगुणितसहस्राण्युद्धतान् वौद्धमुख्यान् ।
 सपदि यवनिकान्तःकृपशेषस्वरूपो
 यतिपतिरयमेको यौगपद्येन जिग्ये ॥ ४१ ॥

चित्रं वृत्तमिदं विलोक्य कतिचिद्दौद्धा भिया दुद्रवुः
 केचित्तं शरणं ययुः शठधियः केचिद्व्यनश्यन् हताः ।
 लीलामानुषविग्रहो यतिपतिस्त्वेवं प्रकाश्य स्वकं
 माहात्म्यं करुणाकरः श्रितजनान् तत्रोषितोऽत्रायत ॥ ४२ ॥

समाहृतश्वेतमृदस्समाप्त्या तदोर्ध्वपुण्ड्राय सचिन्तमेनम् ।
 स्वप्रेऽवदद्यादवशैलनाथो मां तत्र मृत्सां च समुद्धरेति ॥ ४३ ॥

बाचा तया यादवशैलनेतू रामानुजार्यो मुदितः प्रबुद्ध्य ।
 तस्मै नृपायाखिलशिष्यमध्ये सर्वं जगाद् स्वपनस्य वृत्तम् ॥

ग ॥ तदनु तदनुपदमेव समुदितत्वरो यतीश्वरो नरेश्वरेण सह
 गहनमवगाह्य नरपतिचोदितदूतशतविरचितातिसुखचरपथेन प्रतिपद्य

यदुगिरितटमवगाह्य च पयसि वेदपुष्करिण्याः पुरा दत्तात्रेय इव परिधानशिलातले परिगृह्य च काषायवाससं समन्ततोऽनिवाद्यनधिगतरमापतिस्थितिरतितरां सन्तताप ॥ ४५ ॥

श्रुत्वा स्वप्रवचो हरेः पुनरिदं कल्याणतीर्थाद्वा-
गिदगभागे बहुशोऽस्ति चम्पकतरुव्यूहस्तु तस्यान्तिके ।

कश्मिर्धीतुलसीतरुश्च तदधो नाकुस्तदभ्यन्तरे
द्रष्टव्योऽहमिति प्रसन्नमनसा सोऽयं विचेतुं ययौ ॥

तथैव दृष्टा सकलं यतीशो वल्मीकमृत्स्नां च शनैर्विदार्य ।

नारायणं कञ्चनकान्तिसिन्धुं समुद्धारोद्धरणाय नृणाम् ॥ ४७ ॥

स्थिरा श्रुतिस्सारतयोपपन्नं विभर्ति नारायणमन्तरङ्गे ।

इत्युक्तसिद्धान्तमसौ यतीन्द्रः प्रत्यक्षमत्र प्रकटीचकार ॥ ४८ ॥

तुष्टाव चैवम् ॥

वल्मीकमध्ये वसतिश्चिरेण विचित्ररूपोत्तमभोगभाजः ।

मरुङ्गुजश्चन्दनलोलुपस्य हरेऽनुरूपा किल चैक्रिणस्ते ॥ ४९ ॥

पयसैव गवामथाभिषिच्य प्रथमं तं पुरुषं यतीश्चरोऽयम् ।

करिशैलफणीन्द्रशैलरङ्गप्रभुसेवाप्रमदं लघुं चकार ॥ ५० ॥

१. थिरा श्रुतिः - स्थिरा - शाश्वती, श्रुतिः - उपनिषत् ।
स्थिरायाः - धरायाः, श्रतिः - श्रोत्रं वल्मीकं चेत्यर्थः ॥

२. भोगभाजः - भोगः सर्पशरीरं सुखं च, तद्वाजः ।

३. मरुङ्गुजः - मरुतं सुङ्ग इति मरुङ्गुक्, वाताशनः । मरुतः

देवान्, भुनक्ति - रक्षतीति मरुङ्गुक् सुरपरिपालकश्च तस्य । ४. चक्रिणः -

चक्रिशब्दवाच्यस्य व्याघ्रस्य, चक्रायुधधरस्य च ॥

तथाऽसौ मौनीन्द्रस्सकलजगतीपुण्यनिचयैः

यदुक्षमाभृच्छृङ्गे स्थितमसितकान्ति निरुपमम् ।

पयःपूरासेकप्रकटितमहानर्धसुगुणं

शिरोधार्यं सर्वैर्युगपदुपलेभे मणिवरम् ॥ ५१ ॥

पयःपारावारावसथपरिलभोर्मिवलय-

भ्रमाधायिश्वेताम्बरपरिलसत्कच्छकरणम् ।

निजोज्जृभच्छश्यामुजगपतिनिर्मांकधवलं

दधानं सव्यानं हृदि तु वनमालामपि रमाम् ॥

किरीटग्रैवेयाङ्गदमणितुलाकोटिरशना-

द्यनेकालङ्कारैः परिकलिततत्त्ववयवम् ।

चतुर्भिर्हस्तैः श्रीकुचकलशकाठिण्यचपलैः

गदां शङ्खं चक्रं भयहरणमुद्रां च दधतम् ॥ ५३ ॥

मुखेन्दोरामन्दस्मितसितसुधासारसहितैः

प्रसन्नैरालोकैर्विनतजननानन्दजनकैः ।

दयाद्र्वान्तवृत्तिप्रकटनपरं श्रीसहचरं

प्रपश्यन् मोदाढ्वर्णं समभजदन्तं यतिपतिः ॥ ५४ ॥

मृदमपि तथैव लब्ध्वा धृत्वा सम्यक्त्योर्धर्वपुण्ड्राणि ।

स्वयमानर्चं रमेशं दिनत्रयं तत्र यतिराजः ॥ ५५ ॥

प्राकारगोपुरमुखैसुभगं विशालं

शाखोक्तवद्भगवतो भवनं प्रकल्प्य ।

तं पाञ्चरात्रगतसात्वतसंहितोक्त-

रीत्या हरिं यतिपतिस्समपूजयत्सः ॥ ५६ ॥

पुरीं पुरेवातिमनोहरां च प्रकल्प्य नारायणपूरभिख्याम् ।
वर्णेश्वतुर्भिर्हरिपादसेवाकृते यतीन्द्रोऽयमपूरयत्ताम् ॥ ९७ ॥

अथोत्सवस्योचितमिन्दिरेशं विचेतुकामो हृदि चिन्तयन् सः ।
स्वप्रे रमेशस्य वचोऽशृणोत्त्वं ढिलीश्वरात्तं समुपानयेति ॥ ९८ ॥

विष्णुवर्धनमहीशसहायशिशष्यसङ्घवृत एष यतीशः ।
तां क्रमेण समवाप च ढिलीं यत्र एव हि सतां फलदायी ॥

ढिलीश्वरस्यवनस्वपुरीं समीक्ष्य
सङ्घयातिगैर्यतिवरानुचरैः परीताम् ।
हेतुं विचार्य च तदागमनस्य पश्चा-
तं लक्ष्मणार्थमनयत्स्वगृहं प्रणमः ॥ ६० ॥

आनीताः प्रतिमाः पुराऽन्यविषयान्विर्जित्य तेभ्योऽपि या-
स्तास्सर्वाश्च यतीश्वराय नृपतिस्सन्दर्शयामास सः ।
तासु स्वाभिमतामलभ्य भगवन्मूर्ति स रामानुज-
श्विन्तादन्तुरितान्तरङ्गमनयद्यथानेन नारायणम् ॥ ६१ ॥

तदानीं तु —

शुद्धान्ते यवनाधिपस्य तनयां मन्दस्मितान्दोळितैः
प्रेमाकूतविलोकनैः कुटिलितभूचेष्टितैर्वद्वयन् ।
कस्तूरीतिलकोङ्गवलाननशशिस्फीतद्युतिन्यकृत-
प्रासादान्तररत्नभित्तिसुषमो रामप्रियः क्रीडति ॥

गृहन् दिवाऽर्चाकृतिमेव नक्तं क्रीडानुकूलां विभवाकृतिं च ।
रामप्रियोसौ रमते स्म राज्ञः पुत्र्या तया स्मेरदृशानुवेलम् ॥

स्वयं लक्ष्मीस्समुत्पन्ना यवनाधिपमन्दिरे ।
रामप्रियस्य विरहं सहते स्मापि न क्षणम् ॥ ६४ ॥

युष्माकं भगवानिहास्ति यदि सोऽप्याकारितः किं स्वयं
 नायातीति हसत्यमुं नरपतौ रामानुजो योगिराद् ।
 ध्यानेन प्रतिबुद्ध्य सर्वमपि तद्रामप्रियानुग्रहात्
 शुद्धान्तान्तिकमाससाद् मुदितस्तेनैव राजा सह ॥ ६९ ॥

प्राप्यावरोधनिकटं यतिराज एष
 रामप्रियेति मधुरोक्तिभिराजुहाव ।
 मञ्जीरनादमधुभिः श्रवणानि सिद्धन्
 सोऽप्यङ्गमेत्य निषसाद् यतीश्वरस्य ॥ ७० ॥

चिरादनवलोकितं पितरमाशु दृष्ट्वाऽर्भको
 यथैव निजकेलिभिर्विरहितोऽङ्गमारोहति ।
 तथा यवननन्दनीमपि विहाय रामप्रियो
 न्यषीददतिकोमले यतिवराङ्गदेशे स्वयम् ॥ ७१ ॥

वैकुण्ठलोके शयनं हरेर्यस्तदङ्गसंस्पर्शसुखस्य वेत्ता ।
 स एष रामप्रियकोमलाङ्गसम्पर्कसौख्याद्विवशो बभूव ॥ ७२ ॥

आश्र्वर्यमेतदिति निर्निमिषेक्षणेन
 संपद्यतां धुरि समस्तनृणां यतीशः ।
 आलिङ्गय गाढमतिवेलमुदाऽजुहाव
 सम्पत्कुमार भगवन् मम जीवितेति ॥ ७३ ।

वर्वर्ष नभससुमं सुरगणस्तदा संब्रमा-
 ज्जयध्वनिपरंपरां नृपगृहेऽपि सर्वो जनः ।
 सलक्ष्मणमुनिस्स्वयं प्रमदजातबाष्पामृतं
 कृपारसझरीं तथा स भगवांश्च सम्पत्सुतः ॥ ७० ॥

श्रीयदुश्शैलचम्पूः

पितामहादीनपि यस्य पुत्रान्विदुः स रामप्रिय एव तादृक् ।
सम्पत्कुमारो यतिराजसूनुरिति प्रसिद्धो भुवने वभूव ॥ ७१ ॥

आनेतुं यदुभूधरं यतिपतौ सम्पत्कुमारं ततो
राजानं परिषृच्छ्य तत्कृतमहामोघोपदे प्रस्थिते ।
वाषपाविद्वकपोलकुङ्कुमलतासंवर्धितापाटल-
प्रम्लानाननपङ्कजा नृपसुता सा हन्त मोहं ययौ ॥ ७२ ॥

यवननरपतिसुतां विहस्तां न हि किल सान्त्वयितुं तदा शशाक ।
प्रियतममनुयातुमेनमिच्छोर्निंजदुहितुर्विरहं विसोदुमेव ॥

आरोप्य रत्नरुचिरं चतुरन्तयानं
सम्पत्कुमारमपि तां तनयां च राजा ।
दत्त्वा यथेच्छमपि यौतुकमादिपुंसे
प्रास्थापयत्तदनु मङ्गलतूर्यघोषैः ॥ ७४ ॥

भ्रात्रा च स्वयमनुयायिना बलौघैः
साक्षाद्वीर्यवनसुता प्रहर्षणीयम् ।
गच्छन्ती यदुगिरिमेत्य वल्लभेन
प्राप्यैक्यं न हि दद्दशे जनैस्तदानीम् ॥ ७५ ॥

यवनेशसुतादिभिश्च शिष्यैस्सह तच्चित्रमवेक्ष्य विस्मितेन ।
यतिनामधिपेन सैव हेम्ना रचिता श्रीशपदान्तरेऽभिषिक्ता ॥

स्थानेहि तत् ॥

सकलभुवनमाता विश्रुताऽहं समस्तै-
रयमपि चरणोऽस्मद्भूरुक्तस्तथैव ।
इति किल परिचिन्त्य श्रीरियं सैव चक्रे
हरिचरणसरोजाभ्यन्तरे नित्यवासम् ॥ ७७ ॥

संप्रोक्षणादिविधिचोदितमारचन्य

सम्पत्सुताय महिषीसहिताय तस्मै ।

नारायणस्य पुरतोऽभिषिष्ठेच देवं

सर्वोत्सवप्रभुपदे यतिराज एनम्

॥ ७८ ॥

प्रत्यागतस्य तनयस्य गिरा विदित्वा

वृत्तं तदङ्गुतमसौ यवनेश्वरोऽपि ।

चिन्तारसानुसृतभक्तिभरो विशेषा-

त्पुञ्जै समार्पयदथाऽत्मसमस्तकोशम् ॥ ७९ ॥

यवनेशसमर्पितां समृद्धिं विनियुञ्जांश्च यथोचितं यतीशः ।

यदुगिर्यधिपोत्सवैरजसं कृतकृत्यस्समयं सुखं निनाय ॥ ८० ॥

सम्पत्कुमारानयने सहायाः यद्वर्णबाह्या अपि संबभूवुः ।

दिनत्रयं ब्रह्ममहे रमेशगेहप्रवेशं स ददौ तदेषाम् ॥ ८१ ॥

मठं कृत्वाऽत्मनस्तत्र वसन्नेष यतीश्वरः ।

श्रीभाष्यादीनुपादिक्षच्छ्लष्येभ्यः श्रीशमन्दिरे ॥ ८२ ॥

श्रीरङ्गादुपगम्य केषुचिदमुं कस्याणतीर्थान्तिके

दृष्ट्वा ब्रह्मवरेषु चोलनृपतेर्मृत्युं वदत्सु स्वयम् ।

तत्कल्याणवचस्सुधाश्रवणतः प्रीत्या समालिङ्गय तान्

शंसन् तत्सरसोऽभिधां यतिपतिर्नारन्ध्रहर्षोऽभवत् ॥

अथ तद्विरिश्वङ्गमेत्य योगासनरूपं नरसिंहमत्युदारम् ।

प्रणिपत्य निगद्य चोलवृत्तं प्रणतत्राणगुणं शशंस तस्य ॥ ८४ ॥

एवं गुरुद्वीदशवत्सरान् स रङ्गाधिनेतुर्विरहं विषह ।

तत्पादपद्मेक्षणलालसस्सन् शिष्यानिदं सान्त्ववचो बभाषे ॥ ८५ ॥

गन्तास्मि रङ्गनगरं सुहृदस्समस्ताः
 कामादिदोषरहिताः हृदि भक्तियुक्ताः ।
 यद्विनाथचरणाम्बुरुहर्चनैक-
 सक्तास्मुखं वसत यूयमिहैव नित्यम् ॥ ८६ ॥

योऽपि कोऽपि कलुषी विशेषतः पामरोऽपि वसतीह भूधरे ।
 तस्य हस्तगतमेव तद्ध्रवं श्रीशनित्यविभवं दुरासदम् ॥

इत्युक्ता अपि तेन ते स्वगुरुणा तत्पादसेवारसा-
 द्विश्रान्ति परिचिन्त्य शोकजलघेः पारं यदा नो ययुः ।
 धीमानेष निजावतारपिशुनां निर्माण्य चार्चाकृतिं
 स्वां शक्ति विधिवन्निधाय च ततः तेभ्यो नतेभ्यो ददौ ॥

मयीव भक्तिः क्रियतामिहापि शङ्का न कार्या मम विप्रवासे ।
 अनादरः श्रीशपदोपचारे कदापि मास्त्वेष ममोपकारः ॥ ८९ ॥

काकोदरं हि शयनं कथयन्ति यस्य
 काको दरं परिजहौ करुणारसेन ।
 काकोदरं न समर्द्दयदम्बुकेक्ष्यां
 का को दरं च कुरुते न हि तत्र भक्तिम् ॥ ९० ॥

ततो यूयमिमामाङ्गां मम यत्नेन संश्रिताः ।
 भक्तयाऽर्चयत लक्ष्मीशमिति प्राहासकृन्मुनिः ॥ ९१ ॥

स्वयं रमेशाङ्किसरोजसेवारसैकनिष्ठाः यतिराजशिष्याः ।
 गुरोन्निदेशात्पुनरुक्तरागाः यद्विनाथप्रवणाः वभूवुः ॥ ९२ ॥

गुरोरर्चाकृतिं लक्ष्वा प्रत्यक्षं तमिव स्थिताम् ।
 अजहद्वैभवां शिष्यास्तामानर्चुमुदाऽन्वहम् ॥ ९३ ॥

षष्ठः प्रपञ्चः

७३

प्रेम्णा तेन यतीशेन लोकभाग्यात्समुद्धृतः ।
तदाऽसीद्यदुशैलोऽयं यतिशैल इतीरितः ॥ ९४ ॥

सुज्ञानं भुवि सर्वतोमुखमभून्नष्टः कुटृष्टिब्रजः
श्रीरङ्गादिरमेशदिव्यनिलयास्संरक्षिताश्शाश्वतम् ।
रत्नं यादवशैलशृङ्गकुहरे लीनं चिरादुद्धृतं
स्वर्णेनापि सुयोजितं यतिपतौ लोकावनैकस्पृहे ॥ ९५ ॥

तदन्वसौ लब्धयदुक्षमाभृत्नाथाऽभ्यनुज्ञो यतिसार्वभौमः ।
प्रस्थाय कृष्णेण समेत्य रङ्गं तन्नाथसेवां कुरुते स्म नित्यम् ॥

नारायणस्स भगवान् प्रणतार्तिहन्ता
सम्पत्सुतश्च सकलेप्सितदानशीलः ।
नित्यश्रियं यदुगिरौ यतिराजदत्ता-
मासाद्य तौ विहरतो विभवैरजम्भम् ॥ ९७ ॥

किंवाऽधीतमनेन हन्त यतते मूढोऽप्यवासुं यशो
वाद्रेवी निहता बतेद्वशजनैरित्याहुरेके जनाः ।
नैपुण्यं पुनरेतदेव यदसावज्ञोऽप्यतानीन्नवं
रम्यं काव्यमितीरयन्ति गुणिनो लोको हि भिन्नाशयः ॥

अहमिह नहि शक्तः काव्यकार्ये तथापि
व्यरचयमधिनेतुः श्रीपतेराङ्गयैव ।
मयि न लगति निन्दा स्तोत्रवाणी च नृणा-
मिति नियतमतेर्मे निन्दया श्लाघया किम् ॥ ९९ ॥

श्रीयदुश्लेष्म्यः

तथाद्वगासेचनकातिरूपराशि रमेशं मुहुरीक्षमाणः ।
इहाहमुन्मत्त इव प्रवृत्तो जनापहास्यासपदतामपश्यन् ॥ १०० ॥

सीमातीतवचोवने कविपुलिन्दालोडिते स्पर्धया
तत्तीक्ष्णप्रतिभात्मजालविलुठङ्गावादिनानामृगे ।
जगधाशेषरसे किमप्यभिनवं संप्रेप्सुना साधनै-
हीनेनाप्यमुना मया मृगगणो लुब्धेन लब्धः कियान् ॥
न तु श्लाघ्या नूनं कृतिरियमथापि श्रमविदो
विदांकुर्वन्त्येनां प्रकटितरमानाथचरिताम् ।
स्वयं श्रुतिः काङ्गापदविरहिता प्रेक्षितगुणैः
प्रतिग्राह्या सैव स्फुरदनघमुक्ताफलभरा ॥ १०२ ॥

आहैमाचलसेतु कुत्सितमतिः पित्रोरनुज्ञां विना
वभ्रामाहमथापि वित्तचपलो वित्तो न वित्तैर्जनैः ।
श्रीशानुग्रहलब्धयैव रचिता वाचा तदीया कथा
तत्रापि स्वयशः फलेप्सुरभवं तत्किं मयाऽसादितम् ॥ १०३ ॥
शुश्रूषितं गुरुजनाङ्गित्युगं न किञ्चि-
द्धयातं रमेशचरणाम्बुरुहं न भक्तया ।
नोपार्जिता धनयशोऽधिगमाय विद्या
का मे गतिर्यदुगिरीशदयां विनाऽन्या ॥ १०४ ॥

दारिद्र्येण कुपूर्यकर्मनिरतस्यत्त्वा यदुक्षमाधरे
वासं हन्त चरन् सुखं नकिमपि प्राप्तं तु पापं परम् ।
संसारेऽभिरुचिं तथापि विदधन्मूढो न च ब्रीहितः
दुर्वृत्तस्य ममाद्य का गतिरहो श्रीशानुकम्पां विना ॥ १०५ ॥

५. वित्तैर्जनैर्न वित्तः - ख्यातैः पुरुषैर्न विचारितः ॥

जातानुताप इव जूम्भितजल्पनोऽह-

मेवं तथापि विरतोऽस्मि न दुष्कृतेभ्यः ।
बन्धो कृपाजलनिधे यदुशैलनाथ

श्रीश त्वमेव शरणं मम जिह्वाबुद्धेः ॥ १०६ ॥

यदुगिरिपतिसेवासक्तचित्तास्समस्ता-

स्तदनवधिदयायाः पात्रतां यान्तु लोकाः ।
सुकविफणितयश्च प्राप्य तस्य प्रसादं

दशसु च विजयन्तां दिक्षु कीर्त्या समेताः ॥ १०७ ॥

इति श्रीयदुशैलनिवासिना जग्गु-शिङ्ग-रायेण विरचिते

श्रीयदुशैलचम्पूप्रबन्धे

षष्ठः प्रपञ्चः

— — —

॥ श्रीः ॥

सम्पूर्णोऽयं चम्पूग्रन्थः

श्रीकृष्णा र्पणमस्तु

बि. बि. डि. पवर् प्रेस्, अरक्लेपेट, बैंगलूरु सिटि.

शोधनपत्रिका

सांख्यतीर्थं वेदान्तसाहित्यालङ्कारविद्वानित्यादिप्रशस्तिप्रकाशितैः
महीशूरसंस्थानश्रीमन्महाराजास्थानविद्वद्द्विः जगगु-वेङ्कटाचार्याभिरूल्यैः
अस्मत्पितृव्यपादैः ग्रन्थमुद्रणात्परं परिशोधिततयास्य ग्रन्थस्य व्यव्या-
सिताः परिशुद्धाः पदप्रयोगाः अत्र प्रकटिताः ॥

पु०	पं०	अशुद्धम्	शुद्धम्
2	9	(प्रशस्तिपत्रे) अनन्यास्पृष्टा	अनन्यस्पृष्टा
5	23	(ग्रन्थे) तया	तथा
13	8	रसरसिक	रणरसिक
16	14	परपदतः	परमपदतः
19	23	अदृश्यमासीत्	अदृश्याऽसीत्
20	8	पयस्त्रोतसा	तव स्रोतसा
25	23	जातेन	जातात्
"	"	समूहेन	समूहात्
"	"	रामायाः	रमायाः
26	14	सज्जनाभिनयाः	सज्जनचरिताभिनयाः
27	7	विश्वामित्राध्वर	विश्वामित्रक्रतु
28	16	समवोचि	समवाचि
30	6	प्रकृतिगन्ध	प्रकृतिवन्ध
"	8	वेगगतिं	शीघ्रगतिं
31	18	वासीदनूनाधिकं	वास्यानुरूपं बभौ
34	7	राजाश्रयी	राजाश्रयो
35	5	मन्त्रयन्	मन्त्रयमाणः
36	22	तन्डुलानि	तन्डुलान्
37	1	कद्मलिते	कद्मलितं
"	11	सुवर्णवर्णं	सुवर्णवर्णः
39	5	फणिना	भुजगः
"	"	समुद्रीरितं	समुद्रीर्णवान्

एतद्ग्रन्थकर्त्रा विरचितानि काव्यानि

---

१. यदुशैलचम्पूः
  २. कृष्णकथारहस्यम्
  ३. श्रीस्तवदशकम्
  ४. दाशारथिचरितम्
-

पुस्तकप्राप्यस्थानम्—

विद्वान् जग्गु-वेङ्कटाचार्यः,

मेलुकोटे, (यदुगिरि)

— अथवा —

जग्गु-शिंगररथ्यगार्यः,

संस्कृतपण्डित,

तुमकूर.